

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI
KADIN ÇALIŞMALARI PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**KADIN HAKLARINI SAVUNAN AVUKATLARIN
FEMİNİST HUKUK TEORİSİNE BAKIŞ AÇILARI VE
DENEYİMLERİ ÜZERİNE NİTELİKSEL BİR ALAN
ARAŞTIRMASI**

Gülce MUTOĞLU KILAVUZ

**Danışman
Prof. Dr. Akça TOPRAK ERGÖNEN**

İZMİR - 2022

TEZ ONAY SAYFASI



YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Kadın Haklarını Savunan Avukatların Feminist Hukuk Teorisine Bakış Açıları Ve Deneyimleri Üzerine Niteliksel Bir Alan Araştırması” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih:

İmza:



ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Kadın Haklarını Savunan Avukatların Feminist Hukuk Teorisine Bakış Açıları

Ve Deneyimleri Üzerine Niteliksel Bir Alan Araştırması

Gülce MUTOĞLU KILAVUZ

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı

Kadın Çalışmaları Programı

Kadına yönelik şiddet ve ayrımcılık ülkemizde ve dünyada giderek büyüyen bir sorundur. Kadına yönelik şiddetin, kadınların özel alandan kamusal alana çıkamamalarının, örselenmelerinin en önemli sebebi olan ataerkil bakış açısı ile şekillenen toplumsal cinsiyet eşitsizliği siyaset, eğitim, sağlık gibi kurumların eliyle devam ettirilmektedir. Eril bakış açısının “toplumun en küçük birimi” olan aileden başlamak üzere tüm toplumsal ilişkilere sirayet ettiği gerçeği karşısında hukuk kurumlarının bu bakış açısından etkilenmediği düşünülemez. Hukuk, ataerkil bakış açısının ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kurulmasında, devam ettirilmesinde son derece önemli bir role sahiptir. Hukuk, önyargılardan arınmış, eşitliğe inanan, toplumsal cinsiyet eşitliğini içselleştirmiş yasa yapıcı ve uygulayıcıların eliyle bu ayrımcı bakış açısının sona erdirilmesinde de önemli bir araç olarak kabul edilmelidir. Feminizmin hukuka eleştirileri sonucu ortaya çıkan feminist hukuk teorisi yaklaşık kırk yıl önce ortaya çıksa da hukukçular arasında yaygınlaşmadığı görülmektedir. Bu düşünceden yola çıkarak bu çalışmada özellikle kadın hakları alanında çalışmaları olan avukatların feminizm ve feminist hukuk algıları, feminist hukuka bakış açıları ve feminist hukukun gerçekleşebilmesi için önerileri yarı yapılandırılmış sorularla nitel araştırma yöntemi kullanılarak tespit edilmeye çalışılmış ve alanda çalışırken yaşadıkları deneyimleri üzerinden hukuk kurumlarındaki ataerkil bakış açısı ortaya

ıkarılarak, mevcut hukuka feminist bir eleştiri getirmeleri sağlanmak istenmiştir.

Araştırmanın analizi sonucunda özellikle kadın hakları alanında çalışan avukatların feminizm ve feminist hukuka bakış açıları, kavramları tanımaları, deneyimleri ve önerilerinin analizi ile kadın haklarını savunan avukatların feminizm ve feminist hukuk farkındalıklarının yüksek olduğu ortaya konmuş ve feminist hukukun gerçekleşmesi için nerileri değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında, yasa yapma ve bu yasaların uygulanması sürecinde eril bakış açısının egemen olduğu hukuk sisteminde kadınların ve kadın hakları üzerine çalışan avukatların karşılaştıkları zorluklar ve çoğunlukla fail konumundaki erkeği koruyup, mağdur kadınları hukuksal korumanın dışına iten mekanizmalar feminist hukuk teorisi bağlamında ele alınarak çözümlenmeye çalışılmıştır. Mevcut hukuk sisteminin tarihsel süreç içinde kadını görmezden gelmesi ve kadınlığı görünmez kılması yn ile mücadele edebilmek adına, katılımcılar ile yapılan görüşmeler ışığında feminist hukuk bakış açısını yansıtan eleştirel söylemler geliştirilmeye çalışılarak ataerkil normlarla çevrili mevcut hukuk sistemi yapı bozumuna uğratılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadına Yönelik şiddet, Cinsiyet Temelli Ayrımcılık, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Hukuk, Feminizm, Feminist Hukuk, Feminist Hukuk Teorisi.

ABSTRACT

Master's Thesis

A Qualitative Research On The Perspectives And Experiences of Lawyers

Advocating Women's Rights In Feminist Legal Theory

Gölce MUTOĞLU KILAVUZ

Dokuz Eylöl University

Graduate School of Social Sciences

Department of Women Studies

Women Studies Program

Violence and discrimination against women is a growing problem in our country and in the world. Gender inequality shaped by the patriarchal point of view, which is the most important reason for violence against women, women's inability to leave the private sphere and the public sphere, is maintained by institutions such as politics, education and health.

Considering the fact that the masculine point of view spreads to all social relations, starting with the family, which is the "smallest unit of society", it cannot be thought that legal institutions were not affected by this point of view. Law has an extremely important role in establishing and maintaining the patriarchal perspective and gender inequality. Law should be accepted as an important instrument in ending this discriminatory point of view by the legislators and practitioners who are free from prejudices, believe in equality and internalize gender equality. Although the feminist legal theory, which emerged as a result of the criticism of feminism to law, emerged about forty years ago, it is seen that it has not become widespread among lawyers. Based on this idea, in this study, the perceptions of feminism and feminist law, perspectives on feminist law, and suggestions for the realization of feminist law, especially by lawyers working in the field of women's rights, were tried to be determined by using the qualitative research method with semi-structured

questions and the patriarchal perspective in legal institutions through their experiences while working in the field. It was aimed to ensure that they brought a feminist critique to the existing law.

As a result of the analysis of the research, it has been revealed that lawyers working in the field of women's rights have a high awareness of feminism and feminist law, with the analysis of perspectives, recognizing the concepts, experiences and suggestions of lawyers working in the field of women's rights, and their suggestions for the realization of feminist law have been evaluated. Within the scope of the study, the difficulties faced by women and lawyers working on women's rights in the legal system where the masculine perspective is dominant in the process of making laws and implementing these laws, and the mechanisms that mostly protect the perpetrator man and push the victim women out of legal protection are discussed in the context of feminist legal theory. In order to combat the aspect of the current legal system's ignoring women and rendering womanhood invisible in the historical process, critical discourses reflecting the feminist legal perspective were tried to be developed in the light of the interviews with the participants, and the existing legal system surrounded by patriarchal norms was deconstructed.

Keywords: Violence against women, gender-based discrimination, gender equality, law, feminism, feminist law, feminist legal theory.

**KADIN HAKLARINI SAVUNAN AVUKATLARIN FEMİNİST HUKUK
TEORİSİNE BAKIŞ AÇILARI VE DENEYİMLERİ ÜZERİNE
NİTELİKSEL BİR ALAN ARAŞTIRMASI**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
TABLolar LİSTESİ	xii
EKLER LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1

**BİRİNCİ BÖLÜM
ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ**

1.1. FEMİNİZMİN TANIMI VE TARİHSEL SÜRECİ	4
1.2. FEMİNİST TEORİLER	10
1.2.1. Liberal Feminizm	10
1.2.2. Radikal Feminizm	12
1.2.3. Sosyalist Feminizm	14
1.2.4. Kültürel Feminizm	14
1.2.5. Postmodern Feminizm	16
1.3. FEMİNİZM VE HUKUK	17
1.4. FEMİNİST HUKUK TEORİLERİ	17
1.4.1. Liberal Feminist Hukuk Teorisi	23

1.4.2. Radikal Feminist Hukuk Teorisi	23
1.4.3. Kültürel Feminist Hukuk Teorisi	24
1.4.4. Postmodern Feminist Hukuk Teorisi	25

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. ARAŞTIRMANIN SORUNSALI	26
2.2. ARAŞTIRMANIN AMACI	26
2.3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	27
2.4. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	28
2.5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	29
2.6. ARAŞTIRMANIN ÖRNEKLEMİ	29

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN ANALİZİ

3.1. VERİLERİN TOPLANMASI VE VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ	32
3.2. VERİLERİN ANALİZİ VE YORUMLANMASI	32
3.2.1. Kadın Haklarını Savunan Avukatların Feminist Hukuk Algısı	33
3.2.1.1. Feminizm Tanımları	33
3.2.1.2. Feminist Hukuk Algısı	35
3.2.1.3. Hukukun Dönüşümü- Feminist Hukuk Tahayyülü	36
3.2.2. Avukatların Feminist Hukuk Deneyimlerinin Aktarılması	39
3.2.2.1. Cinsiyet Temelli Ayrımcılık	39
3.2.2.1.1. Mesleğin İcrasında Cinsiyet Temelli Ayrımcılık	40
3.2.2.1.2. Yargılamalarda Cinsiyet Temelli Ayrımcılık	41
3.2.2.2. Örgütlü Feminist Mücadele	42
3.2.2.2.1. Örgütlü Mücadele	43
3.2.2.2.2. Feminist Hareket	43
3.2.2.3. Toplumsal Cinsiyet Eşit(siz)liği	44
3.2.2.3.1. Eşitlik Ve Adalet Algısı	45

3.2.2.3.2. Toplumsal Cinsiyet Roller	47
3.2.2.4. Kadınlar Aleyhine İşleyen Hukuk	48
SONUÇ	51
KAYNAKÇA	55
EKLER	



KISALTMALAR

İstanbul Sözleşmesi	Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TDK	Türk Dil Kurumu
Vb.	Ve Benzerleri
Vd.	Ve Diğerleri
Yy	Yüzyıl
LGBTİ	Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans veya İnterseks

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Bilgileri	s.30
Tablo 2: Katılımcıların Mesleki Bilgileri	s.31



EKLER LİSTESİ

EK 1: Etik Kurul İzni	ek s.1
EK 2: Katılımcı Görüşme Formu	ek s.2
EK 3: Katılımcı Onam Formu	ek s.4



GİRİŞ

Ülkemizde ve dünyada kadına yönelik şiddetin ve kadın hakkı ihlallerinin artması sonucu kadına yönelik şiddet tanımı öncelikle uluslararası sözleşmelerde ve sonra iç hukuk mevzuatımızda yerini almıştır. İlk kez bir terim olarak Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi)’nde geçen kadına yönelik şiddet; “kamusal veya özel alan fark etmeksizin, kadınlara; cebir veya zorla alıkoyma da dahil olmak üzere, fiziksel, psikolojik, cinsel ve/veya ekonomik zarar ve acı veren toplumsal cinsiyet temelli tüm şiddet eylemleri veya bu eylemlerde bulunma tehdidi” olarak tanımlanmaktadır. Kadınların sırf kadın olmaları sebebiyle uğramış oldukları kadına yönelik şiddet bir insan hakkı ihlalidir.

Kadına yönelik şiddetin önlenmesinde, kadınların özel alandan kamusal alana çıkma mücadelesinde, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kurulmasında, sürdürülmesinde veya eşitsizliğin sona erdirilmesinde en önemli kurumlardan biri hukuktur. Kamusal-özel alan ayrımı olmaksızın, kadın ve erkekler arasındaki fiili eşitliğin sağlanması, kanun yapma sürecine eşit katılımın olması, pratikte erkek egemen bakış açısı ile eril söylemlerin ortadan kaldırılabilmesi, kadın hakkı ihlallerinin ve dolayısıyla kadına yönelik şiddetin önlenmesi, kadınları güçlendirici politika ve uygulamaların geliştirilebilmesi için hukukçular arasında feminizm ve feminist hukuk teorisi konusunda bilincin yükseltilmesi gerektiği bir gerçektir.

Feminizmin mevcut hukuk sistemine eleştirel yaklaşımı olarak ortaya çıkan feminist hukuk teorisi, diğer feminist teorilerin gelişimiyle paralel olarak değişim ve gelişim göstermiştir. Bu değişim ve gelişime rağmen feminist hukuk görüşü yaklaşık kırk beş yıl önce ortaya çıkmış olsa da feminist hukuk teorisinin hukuk camiasında pek çok kişi tarafından bilinmediği görülmektedir. Kadınların, hem haklarının kazanılması ve korunması hem de hak ihlalleri karşısında verdikleri hak mücadelesinde temas ettikleri kişilerin hukukçular olduğu düşünüldüğünde feminist hukuk algısındaki yetersizlik son derece önemli bir sorundur. Günümüzde de hem kadın haklarının kazanılması ve korunması hem de haksızlığa uğrayan kadınların hak mücadelesinde yanında olanlar, kadın hakları alanında mücadele gösteren hukukçular, avukatlar olmaktadır. Dolayısıyla, kadın hakları mücadelesinde

avukatlar son derece önemli bir yere sahiptir. Kadın hakları alanında mücadele eden avukatların, uygulamada kadınların yanında yer alan, onlara destek olan, yol gösteren ve yardım eden en önemli destek olduğu düşünüldüğünde feminist hukukun uygulanması ve/veya geliştirilmesinde kilit rol oynadıkları düşünülmektedir. Hukukun eril zihniyetten ve ataerkilliği devam ettiren uygulamalardan arınması kadın hakları alanında çalışan avukatlar için şüphesiz ki büyük bir kazanım olacaktır. Bu sebeple araştırmanın örnekleme oluşturulurken mevcut avukatlık faaliyetlerinin yanı sıra, kadın hakları alanında gönüllü çalışmayı seçmiş avukatlar tercih edilmiş ve görüşmeler kadın hakları alanında gönüllülük esasıyla çalışan avukatlar ile gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmada, kadın haklarının kazanılması, sürdürülmesi ve geliştirilmesinde feminist bakış açısının hukuka yansımaları olan feminist hukuk teorisinin uygulanmasının öneminden hareketle öncelikle feminizm ve feminist teorilerin hak temelli tartışmaları ele alınarak, sonrasında bu tartışmaların feminist hukuk teorisine yansımaları açıklanmıştır. Araştırmanın analiz kısmında ise kadın hakları alanında mücadele eden avukatların, feminizme ve feminist hukuk teorisine bakış açıları ile bu alanda tespit ettikleri sorunlar ve çözüm önerilerinin irdelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, kadın hakları alanında mücadele eden avukatlarla feminizm ve feminist hukuk teorisine dair düşünceleri hakkında derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin yazıya aktarılması sonrasında tekrar okunarak katılımcıların vurgu yaptıkları kavramlar ile iki ana tema ve alt kategorileri oluşturulmuştur.

Bu bağlamda çalışma, feminizm, feminist teori, feminist hareket ve feminist hukuk teorisi konuları etrafında şekillenen üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, araştırmanın kuramsal çerçevesini oluşturan feminizm, feminist hareket, feminist teoriler ve feminist hukuk teorisi tarihsel süreçleri ile birlikte kavramsal olarak ele alınmıştır. Araştırmanın metodolojisine dair bilgilerin yer aldığı ikinci bölümde, araştırmanın sorunsalı, amacı, yöntemi, önemi, sınırlılıkları ve örnekleme açıklanmıştır. Üçüncü bölümde ise verilerin analizi sonucu oluşturulan kadın haklarını savunan avukatların feminist hukuk algısı ve avukatların feminist hukuk deneyimlerinin aktarılması başlıklı iki ana tema, katılımcıların vurguladıkları kavramların sınıflandırılması ile alt kategorilere ayrılarak açıklanmış ve ortaya çıkan

bulgulara yer verilmiştir. Verilerin nitel analizi ile ortaya çıkan bulgular sonuç kısmında detaylandırılarak açıklanmış ve katılımcıların özellikle değindikleri noktalar üzerinden yargının eril bakış açısından kurtarılması, hukuk kurumları aracılığıyla toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının sürdürülmesinin sona erdirilmesi ve sonuç itibariyle feminist hukukun gerçekleşmesi için önerilere yer verilmiştir.



BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. FEMİNİZMİN TANIMI VE TARİHSEL SÜRECİ

Geçmişte ve günümüzde, doktrinde feminizmin pek çok tanımı yapılmakla birlikte Türk Dil Kurumu (TDK) güncel sözlüğü feminizmi “toplumda kadının haklarını çoğaltma, erkeğinkiler düzeyine çıkarma, eşitlik sağlama amacını güden düşünce akımı, kadın hareketi” olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2022). Feminizm, genel olarak kadınların toplum içindeki rolünü ve haklarını genişletmeyi öngören bir düşünce akımı olarak tanımlansa da TDK’nin tanımında da yer verildiği üzere düşünceyi eylemden ayırmak mümkün değildir. Feminizm kavramının 19. yüzyılda (yy) reform hareketi ile birlikte Fransa’da ortaya çıktığı günden bugüne, kadınların toplum içindeki rolünü ve haklarını genişletmek üzere pek çok eylem de gerçekleştirildi. Bu sebeple, feministlerin de üzerinde uzlaşmış olduğu gibi feminizmin tanımı, kadın erkek eşitliğinin sağlanması düşüncesi ile birlikte, bu amaçla gerçekleştirilecek eylemleri, mücadeleyi de içermelidir.

Her ne kadar feminist teorisyenler tarafından feminizmin tanımında ortak bir görüş oluşturulmuş olsa da tarih boyunca feminist teori, kadınların durumunun çözümlenmesi amacıyla yeni kavramlar geliştirmek zorunda kalmıştır (Michel, 1993: 6). Feminizmin kavramsal çerçevesinin tanımlanabilmesi için bu kavramların da açıklanması yerinde olacaktır. Bu doğrultuda, feminizmin ortaya çıkışı, aşamaları ve ortaya sürülen ilk tartışmalar ele alınarak kavramlar ortaya koyulacaktır. Ancak öncelikle ayrıntılara girmeden feminizm en genel tanımıyla, kadınla erkeğin sosyal, siyasi ve ekonomik alanda eşit oldukları fikrinden yola çıkarak ve bu eşitliğe aykırı durum, olay ve fikirleri ortadan kaldırmayı hedefleyen bir düşünce olarak tanımlanabilir. Bu açıdan bakıldığında da en yalın haliyle, kadın ve erkeğin eşit olduğunu düşünen herkes feminist kabul edilecektir (Demir, 2016:127). Kadınların kamusal alan dışında bırakılarak ikincil konuma itilmesine, ezilmesine, kadın erkek fark etmeksizin her birey düşünsel, ahlaksal, siyasal sebeplerle karşı duruş sergileyebilir (Gökhan, 2010:30). Dolayısıyla, kadın erkek fark etmeksizin çeşitli

sebeplerle kadın erkek eşitsizliğine karşı duruş sergileyerek bu eşitsizliğin sona ermesi gerekliliğini savunan herkes de feminist kabul edilebilecektir.

Feminizm, sanayi devrimi ile birlikte sermayeyi elinde tutma çabası içine girerek kadınları eve kapatan ataerkinin eleştirisi olarak temellenmiştir. Zaman içinde kadın haklarını savunan siyasi teoriler ve hareketler de feminizm ile birlikte anılmaya başlanmıştır. Feminizmin tanımından da yola çıkıldığında görüleceği üzere feminizm ve kadın hareketini ayrı değerlendirmek doğru olmayacağı gibi bu iki kavramı birbirinden ayırarak düşünmek de feminizmin anlaşılması açısından tam bir sonuç vermeyecektir. Dolayısıyla, feminizmi anlayabilmek ve özümseyebilmek için kadın hareketine, kadın hareketinin mücadelesine ve kazanımlarına da değinilmesi gerekmektedir.

Kadın hareketi; kadınların sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomik alanda karşılaştıkları sorunlar ve eşitsizliklere karşı kadının insan hakları için mücadele eden bir örgütlenme olarak tanımlanabilir (Heper, 2014: 12). Bell Hooks'un en bilinen eserlerinden biri olan "Feminizm Herkes İçindir" kitabındaki tanımında da "*Feminizm cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürüyü ve baskıyı sona erdirmeye çalışan bir harekettir.*" denilmek suretiyle feminizm ve feminist hareket birlikte anılmaktadır. Kadın hareketinin feminist teoriye kazandırdığı bilinç yükseltme grupları sayesinde kadınlar da kendi içlerindeki cinsiyetçilikle ve hatta ataerki ile mevcut ortak noktalarıyla yüzleşebilmektedir (Hooks, 2004:12). Bu yüzleşme sayesinde de kadınların değişim ve dönüşümleri kendilerinden başlamaktadır.

Bir başka tanımla feminizm, "*kadınların kendilerini baskı altına alan düzeni algılama, politik olarak tanımlama ve ona karşı mücadele yöntemleri geliştirmeleri*" olarak ifade edilebilir (Çakır, 2007: 416). Görüldüğü gibi feminizm üzerine pek çok tanım yapılmış olmakla birlikte feminizm, en kapsamlı haliyle toplumdaki egemen ataerki düzene karşı çıkan, bu düzeni sorgulayan ve eleştiren, kadın haklarının gerçekleştirilmesi ve aynı zamanda da özel veya kamusal alanda kadınların karşılaştıkları sorunların ortadan kaldırılması ile engellerin ortadan kaldırılması için mücadele eden bir kuram olarak açıklanabilir. Feminizm üzerine yapılan tüm tanımların ortak noktası feminizmin, cinsiyet eşitliği düşüncesi ve eşitliğin sağlanması talebinin yanında bu talep doğrultusunda mücadele etme olgusunu

içermesidir. Feminizm; sadece bir düşünce değil, bu düşüncenin hayata geçmesi için bir eylemler bütünü, bir mücadele kültürünün adıdır.

Feminizmin ortaya çıkışı ve geçirdiği aşamaların bilincinde olmak feminist hareketin geldiği noktanın daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca; feminist hareket, mevcut toplumsal düzenin algılanışı ve ona karşı oluşturulan politikalar ile toplum modeli idealleri açısından kendi içinde farklılıklar içerdiği gibi, feminist hareketin yüzyıllar içinde ortaya çıkardığı anlam çeşitliliği sebebiyle ortaya çıkan farklı feminizm tanımlarıyla birlikte, feminizmin tanımlanış şekli aslında kişinin sahip olduğu politik duruşun da bir göstergesi olmaktadır(Şafak, 2014:11). Bir yaklaşım olarak feminizm, kadınların sadece kadın oldukları için karşı karşıya kaldıkları yani cinsiyet temelli zorluklar, baskı, şiddet ve ezilmişlikle ilişkisini inceleyen; aynı zamanda kadınların yaşadığı sorunları dil, din, ırk ve benzeri (vb) kapsamlarda ele alan bir bilim dalıdır. Feminizm tarihinde liberal feminizmin temsilcilerinden 1792’de yayınlanan Mary Wollstonecraft’ın “A Vindication of the Rights of Women” eseri bir mihenk taşı sayılabilir. Feminizmi akademik olarak tartışmaya açan bu eserde daha sonra da açıklayacağımız gibi kadınların eğitim hakkı üzerinde durulmuştur (Onat, 2020: 41).

Kadının özel ve kamusal alandaki rollerini sorgulayan, ezilmişlik ve cinsiyetçiliğe tepki olarak ortaya çıkan ve 1900’lü yılların başlarında adını duyurmaya başlayan ilk feminist düşünceler, önce yerel sonra uluslararası düzeyde feminizmi anlatma, güçlendirme, yayma amacıyla büyüyerek feminist hareketlerin doğmasına yol açmış ve 1970’li yıllara gelindiğinde feminist düşünceler, artık daha büyük bir feminist hareketin parçası haline gelmiştir (Taş S. , 2018: 111). Feminist düşüncenin ortaya çıkışından sonra, kadınların özel alandan kamusal alana çıkma mücadelesi ile birlikte feminizm hareketi de ivme göstermiş ve tarihsel süreçte taleplerle birlikte feminizm algısı da şekillenmiştir.

Feminist düşüncelerin ortaya çıkışıyla birlikte başlayan birinci dalga feminizm, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında belirginleşmeye başlamış ve ilk talepler Wollstonecraft’ın “A Vindication of the Rights of Women” eserinde yer alan talepler üzerinden ortaya çıkarılmıştır. Kadınların erkeklerle eşit yurttaş olma talebinden hareket eden birinci dalga feminizm, kadınların seçme ve seçilmede eşitlik, eğitim, sağlık ve buna benzer en temel insan haklarından eşitçe yararlanma

isteğini içermekle birlikte, bu yönüyle eşitlikçi feminizm olarak da adlandırılmaktadır. Bu dönemde feministler, eğitim ve çalışma hayatına daha fazla girme, sosyal hayata katılma, kadının aile içindeki konumunun yükselmesi ve aile içi eşitlik taleplerini dile getirmişlerdir (Gökhan, 2010: 28-29). Özellikle oy hakkı talebine öncelik veren birinci dalga feminizm eşit yurttaşlık hakkı elde ederek kamusal alanda erkeklerle eşit bir konuma gelmeyi amaçlamıştır (Doğan, 2008: 33). Birinci dalga feminizm hareketinin ortaya çıkardığı en önemli sonuç, kadın erkek eşitliğinin özel ve kamusal alanda sağlanabilmesi amacıyla; ataerkil toplum yapısına karşı mücadele etmek, toplumsal statü, toplumsal cinsiyet rolleri ve kalıp yargıları etkileyerek değişim ve dönüşümü sağlayacak cinsel devrim hareketinin temelini atmak ve feminizmin tepkisel bir harekete dönüşmesini sağlamak olmuştur (İnce, 2018). Feminist hareket ivme kazanarak daha büyük, daha kapsamlı bir mücadele alanına dönüşmeye başlamıştır. Bilinç yükseltme grupları sayesinde kadınlar da içlerine işlemiş ataerkil normların farkına varmış ve feminist hareket köklenmeye ve büyümeye başlamıştır.

Birinci dalga feminizmin devamında, Batı'da 1960'lı yıllarda ortaya çıkan gelişme ve düşünce akımlarının kadınları da doğrudan etkilemesiyle birlikte ikinci dalga feminizm dönemi başlamıştır. İkinci dalga feminizm döneminde, kazanılmış hakların toplumsal, kültürel, siyasal ve ekonomik olmak üzere hayatın her alanında eşit olarak kullanılabilmesi için cinsiyetçi sistemin yerleşik tüm kurallarına karşı mücadele ve özgürlük talepleri ön plana çıkmış, kadınlar sadece ev içinde değil sosyal hayatta da eşitlik taleplerini dile getirmişlerdir. Bu yönüyle ikinci dalga feminizm, 1980'li yılların ve sonrasında sosyo-kültürel ve siyasal hayatını önemli ölçüde etkilemekle birlikte, demokrasi kültürünün ortaya çıkması ve yerleşmesinde de önemli bir yer tutmaktadır (Gökhan, 2010: 28). Görüldüğü üzere feminist hareket sayesinde aslında devletlerin politikalarını etkileyecek büyük kazanım ve başarılar elde edilmiştir.

İkinci dalga feminizmin başarılı sonuçlarından bir diğeri, Simone de Beauvoir'ın "*kadın doğulmaz, kadın olunur*" sözü ile günümüzde de çokça yer bulan kadın ve erkeklerin toplumsal cinsiyet rollerine bakışındaki farklılıkların ortaya çıkarılması olmuştur. Kadınlık rollerinin doğuştan gelmediği, toplum tarafından kadınlara yüklenen anne, eş, hassas, narin, kırılgan, yardıma muhtaç olma gibi

toplumsal roller ve kalıp yargılar ile kadınların ataerkil toplumun beklediği ve istediği kadın rollerini üstlendikleri bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, yine bilinç yükseltme, aile kurumunu yapı bozuma uğratacak alternatif yaşayış biçimleri, aile ve toplum yaşamında eşit iş bölümü, karşıt kültür ve kurumların kurulması yönündeki faaliyetler gibi yeni politik mekanizmalar da ikinci dalga feminizm döneminde feminist mücadeleye kazandırılmıştır (Tekin, 2007:20). Bu dönem gelişmeye devam eden sanayi ile ortaya çıkan teknolojik gelişmelerin de etkisiyle kadınların üreme hakları (güvenli doğum, kürtaj gibi) taleplerinin ön plana çıktığı bir dönem de olmuştur. Bu dönemde her ne kadar teknoloji gelişse ve yeni buluşlar ortaya çıksa da kadınlar ikincil konumları sebebiyle bu imkanlara ulaşmakta zorluk yaşamışlardır. Örneğin, kadınlar doğum kontrol ilaçlarına ulaşamamışlar veyahut ulaşma imkanları olsa da erkeklerin baskısı sebebiyle kendi bedenleri üzerindeki haklarını kullanamamışlardır. Bunun sonucunda kadınlar erkeklerle eşit haklara sahiplermiş gibi görünseler de aslında hayat pratiklerinde erkeklerle eşit olmadıklarını ve bu farklılığın biyolojik cinsiyetten değil, ataerkil sistemin ortaya çıkardığı ve dayattığı düşünce ve uygulamalardan kaynaklandığını savunmuşlardır. Kadınlar, bedenleri üzerindeki bu erkek kontrolünden kurtulabilmek için doğum kontrol yöntemleri ve kürtaj hakkı taleplerini gündeme getirmişlerdir. Görüyoruz ki; kadın mücadelesinin günümüzde de hala kullanmakta olduğu “*benim bedenim benim kararım*” sözlerinin temeli 1960’lı yıllarda atılmıştır. Kürtaj hakkının kazanılması kadının özel alanda özgürlüğünü elde etmesi olarak görülebileceğinden ikinci dalga feminizm açısından önemli olmuştur. Kürtaj hakkı sayesinde kendi bedeni üzerinde karar verme hakkına sahip olan kadınlar, bu hakkın kullanımı ile özellikle aile içinde erkek tahakkümünün dışına çıkabilecektir (Şerbetçi, 2013: 23). Ancak ne yazık ki, günümüzde dahi kürtaj hakkı kadınlara yasalarla tanınmış olsa da fiili uygulamalar ile engellenmekte ve kadın bedeni üzerinden yürütülen ayrımcı politikalar devam ettirilmektedir. Nüfus Planlaması Hakkında Kanun’un 5. Maddesine göre ülkemizde kürtaj işlemi 10 haftaya kadar mümkün gibi görünse de aynı madde gereğince evli kadınların eşlerinden izin almadan kürtaj işlemini yaptırmaları mümkün değildir. Yine dünyada kürtaj yasakları dile getirilmekte ve kadınlar bedenleri üzerinde söz söyleme hakkı için hala mücadele etmektedir.

İkinci dalga feministler ataerkil düzenin kadını kamusal alandan uzak tutabilmek için getirdiği aile kurumunu da toplumsal cinsiyet rollerini devam ettirmesi sebebiyle eleştirmiş ve ataerkil kuralları devam ettiren aile kurumunun cinsiyetçi sömürüyü arttıran bir yapı olduğunu dile getirmişlerdir. Kadınlar aile kurumu yerine alternatif yaşayış biçimleri üzerinde tartışmalar yürütmüş ve yollar aramışlardır. Her ne kadar aile kurumunun yapı bozumu için düşünceler üretilmeye çalışılsa da günümüzde hala varlığını koruyan aile kurumuna devletler tarafından son derece büyük bir önem atfedildiği de görülmektedir. Ailenin korunması, aile düzeninin devam etmesi gibi söylemlerle kutsallaştırılan aile kurumu aynı zamanda ataerkil düşünce sisteminin sürdürülmesini sağlayarak kadınların çoğunlukla ikincil konumda kalmalarına sebep olmaktadır (Keser, 2020: 52). Kamusal alana çıkmayı başaran kadınlar ise kendilerinden beklenen, toplum tarafından yüklenen aile içi kadınlık rolleri sebebiyle ev içi sorumluluklar sebebiyle adeta ikinci bir vardiya yapmaktadır. Bu kalıp yargıların dışına çıkmak isteyen bireyler ise toplumsal baskıya maruz kalmaktadır.

İkinci dalga feminizm, tüm kadınlar için yapılmakta ve kadınlar yine “kadınlar” için mücadele etmektedir. Bu sebeple farklı kadınlar birbirlerini tanıma fırsatı yakalamış ve farklı düşüncelere sahip kadınlardan oluşan “bilinç yükseltme” grupları sayesinde kadınlar kendilerini tanımaya başlamıştır. Bilinç yükseltme gruplarında toplumsal ve sosyal alandaki cinsiyet rollerinin sorgulanmaya başlaması ise beraberinde “kız kardeşlik” kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır (Şerbetçi, 2013: 23). Kadınlar aralarında görüş farklılıkları olsa da temelde karşı çıktıkları ezilmişlikleri etrafında birleşerek destek mekanizmaları oluşturmaya başlamıştır.

İkinci dalga feminizmin yoğun gündemi ve mücadelesinin devamında 1990’lı yıllarda üçüncü dalga feminizm ortaya çıkmış ve bu dönemde kadın ve erkek arasındaki eşitsizlik yerine daha çok kadınların kendi içindeki ayrışmalar dikkat çekici olmuştur. Bu ayrışmanın kadınların ezilmişliklerinin sebeplerinin farklılığından kaynaklandığı söylenebilir. Toplumsal gelenekler, ırk, cinsel yönelim, din, sınıf gibi unsurlar kadınlar arası farkları oluşturur. Bu dönemde feministler, farklılığın görülmesinin önemini ortaya koyarak, kadınların ezilme sebep ve biçimlerine göre politika üretilmesinin önemini vurgulamışlardır (Kolay, 2015:10). Birinci ve ikinci dalga feminizmin kazanımlarını olumlu karşılayan üçüncü dalga

feminizm, gerçekleşen kazanımların yeterli olmadığını ve daha büyük değişiklikler yapılması gerektiğini savunur. Üçüncü dalga feminizm hukuk ve siyasete değil kadın kimliği üzerine yoğunlaşmıştır. Üçüncü dalga feministler; küresel bir kadın kimliğinin varlığına karşı çıkarak, beyaz üst veya orta sınıf kadınların deneyimleri üzerinden üretilen söylemleri eleştirmişlerdir. Kadın-erkek, nesnel-öznel vb. ayrımlardan yola çıkan özellikle dildeki düalist yaklaşıma karşı çıkmışlardır (Özdemir & Aydemir, 2019: 1708). 1980’li yılların sonlarından günümüze kadar süren üçüncü dalga feminizm ile kadın hareketinin daha geniş bir tabana yayılması sağlanmıştır (Cesur, 2017: 20). Günümüzde kadınların örgütlü mücadelesinin toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sonuçları üzerine yoğunlaşarak özellikle artan kadına yönelik şiddet ve cinsiyet temelli ayrımcılık üzerinden devam ettirildiği görülmektedir. Yine kadınların “şiddetten uzak” yaşam hakkının sağlanabilmesi için büyük mücadeleler yürütüldüğü ve feminist mücadelenin bugüne kadarki kazanımlarının kaybedilmemesi için yoğun bir mücadele olduğu söylenebilir.

1.2. FEMİNİST TEORİLER

Feminizm özünde kadın-erkek eşitliğini sağlamayı ve bu amaçla mücadeleyi içermekle birlikte tarih içinde geçirilen siyasal ve sosyal süreçlerden hem etkilenecek hem de bu süreçleri etkileyerek farklı feminist teorilerin ortaya çıkması söz konusu olmuştur. Ancak bu farklılaşmaya rağmen kadının ikincil konumunda olduğu gerçeği tüm dönemlerde ve hatta günümüzde kabul edilmekle birlikte tüm feminist teorilerin ortak görüşü bu yöndedir (Ataman, 2009: 2). Ancak ortaya çıkan feminist teorilerden birinin diğerinden daha üstün veya daha iyi olduğu söylenemez. Doğal olarak aynı sorunun çözümünde farklı durum ve toplumlarda farklılık olacaktır (Eşelioğlu, 2015: 31). Bu farklılıklar liberal feminizm, radikal feminizm, kültürel feminizm, sosyalist feminizm ve post modern feminizm başlıkları altında incelenmektedir.

1.2.1. Liberal Feminizm

Feminizmin, liberalizm düşüncesine kadınlar açısından eleştirisi sonucu liberal feminizm kavramı ortaya çıkmıştır. Özellikle sanayi devriminden sonra

gelişen liberalizm kuramında hak ve özgürlükler, burjuva sınıfına dahil beyaz erkeklere tanınmaktadır. Dolayısıyla, kamusal alanda yönetimle ve sermayeyi değerlendirmekle özdeşleşen akılcılık da erkeklere ait bir özellik gibi görülmektedir. Liberalizmdeki birey tanımının kendilerini değil erkekleri kapsadığını ve toplumun eşitlik, özgürlük, adalet ideallerinin dışında tutulduklarını anlayan kadınların bu eşitsiz bakışa tepki göstermeleri sonucu liberal feminizm ortaya çıkmıştır (Şafak, 2014:12). Liberal feminizm, kadınların birey dahi kabul edilmemesine karşı çıkarak, bu noktadaki eleştirisi ile kadınlarla erkeklerin eşitliğini savunur ve kadın erkek eşitliği için mücadele eder. Toplumsal sözleşme kuramcısı J.J. Rousseau ve diğerleri (vd) tarafından ortaya atılan varsayıma göre, doğal haklara sahip bireyler, aile başkanı ve temsilcisi olan mülkiyet sahibi yani burjuva sınıfına dahil erkeklerdir ve erkeklerin zihinleri kapasite olarak kadınların zihinlerinden daha farklıdır. Feminizmin öncüsü aynı zamanda liberal feminizmin temsilcilerinden olan Wollstonecraft bu görüşe tamamen karşı çıkmıştır. Wollstonecraft'a göre akıl ve/veya zihin kapasitesi kadın ve erkek cinsiyet fark etmeksizin aynıdır, ancak eğitimdeki farklılaşma ve erkeklerin daha çok fırsata sahip olması sebebiyle kadın ve erkekler farklı düşünmektedir. Wollstonecraft'ın görüşleri liberal feminizmi savunan kadınlara yol gösterici olmuştur (Gökhan, 2010: 32). Bu görüşler aynı zamanda feminizmin kadınların öznelliğinin göz ardı edilemeyeceği teorisinin de temelini oluşturmaktadır. Akılcılık ve nesnellik erkeklere özgü kavramlar olarak değerlendirilse de kadınların ataerkil yapı sebebiyle içinde bulunduğu öznel durumları dikkate alınarak erkeklerle eşit fırsatlara sahip olup eşit konuma gelmesi halinde tüm kavram ve değerler açısından bir eşitlik sağlanabilecektir. Liberal feminist teorisyenlere göre aklın cinsiyeti yoktur, eğitime ulaşmada ve eğitimde fırsat eşitsizliği vardır. Liberal feministlerin mücadelesiyle 1880'li yıllardan itibaren kadınlara yüksek öğrenime girme ve devamında birçok mesleğe kabul edilme hakları tanınmıştır (Gökhan, 2010: 33). Görüldüğü üzere eğitimde fırsat eşitliği o yıllarda kadınların talepleri arasında yer almaya başlamıştır. Ancak günümüzde de bu talepler güncelliğini kaybetmemiştir. Yapılan araştırmalar çoğunlukla kız çocuklarının toplumsal cinsiyet kalıp yargıları sebebiyle eğitimden uzaklaştırıldığını ve erken yaşta zorla evlendirmelere maruz bırakıldıklarını göstermektedir. Zorunlu eğitim düzenlemeleri ile kız çocukları ilköğretim seviyesinde eğitime devam edebilseler de

yine ataerkil normların etkisiyle lisans ve sonraki seviyelerde eğitime devam edenlerin sayısının azaldığı bilinmektedir. İstihdamda kadın erkek eşitliği de söz konusu olmadığı gibi, kadınların istihdama katılmaları halinde de yoğunluklu olarak hizmet sektöründe kendilerine yer bulabildikleri görülmektedir.

Liberal feminizme göre eşit yurttaşlık en önemli kazanımlardan biridir. Kadınlar eşitlik sayesinde sırf kadın olmaları sebebiyle uğradıkları ayrımcılığın farkına varacak ve gelişen bu farkındalık sayesinde ezilmeyeceklerdir. Liberal feminizm, ortaya çıkan ilk feminist teori sebebiyle çokça eleştirilse de diğer feminist teoriler için referans noktası da olmuştur. Eşit hakların olanaklara ulaşmada fırsat eşitliğini de sağlayacağını savunan liberal feministlere göre eğitim ve yasalardaki kadınlar aleyhine düzenlemeler kalkarsa eşitliğin sağlanması mümkün olacaktır. Ancak görüyoruz ki, yasal düzenlemeler kadın erkek için aynı olsa da kadınlar aleyhine eşitsizlik uygulamada devam etmektedir.

Liberal feminizmin fırsat eşitliği isteği kadının toplum ve aile içindeki konumunu görmezden gelmesi; kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkları ve iktidar ilişkilerini dikkate almaması, eşitliği sağladığı düşünülen kurallarda aslında bu kuralların eril bakışla getirilmiş olması sebebiyle temelde eril bakış açısını kabullenmiş oldukları gibi konularda eleştirilmiştir. Fırsat eşitliğini sağlayacağı düşünülen yasal düzenlemeler eril bakış açısını ve uygulamaları sona erdirmekte yetersiz kalacağından yapılması gereken bu eşitsizliğin kaynağına inerek zihniyet değişiminden başlayan köklü değişimlerdir. Bu sebeple köklü bir çözüm değil küçük değişiklikler öngören liberal feminist teori güvenli politik alanda kalmakla da eleştirilmektedir (Şafak, 2014:13).

1.2.2. Radikal Feminizm

Liberalizmin yarattığı düzene karşı çıkan liberal feministler, kadının erkeklerle eşitliğini savunmuşken, radikal feministler ise kadın ve erkeğin farklılıklarının ön plana çıkarılması gerektiğini savunmuşlardır (Gökhan, 2010: 38). Radikal feministler, feminizmi evrensel bir kız kardeşlik düşüncesinden yola çıkarak tanımlamaya çalışmışlardır. Erkek egemen dünyada ezilen kadınları ele alan radikal feminizmin en bilinen sloganı “özel olan politiktir” söylemi olmuştur. Bu söylem,

aile kurumunun ataerkil ideolojinin değerlerini devam ettirmesi sebebiyle, ailenin aslında bir ideolojinin, siyasi bir tavrın, bir bakış açısının devamı olduğunu vurgulamak için ortaya atılmıştır. Bu açıdan bakıldığında radikal feminizme göre en özel, en mahrem kadın erkek ilişkileri dahi politiktir (Şafak, 2014: 14). Dolayısıyla, kadınların ezilmişlikleri ile mücadele aslında politik bir tavırla, bir bakış açısı ile mücadele olarak kabul edilmelidir.

Dünya tarihine baktığımızda, 1960'lı yıllarda yaşanan siyasi gelişmeler kadın hareketini de etkilemiştir. Bu dönemde kadınların, New York ve Boston'da yaşanan öğrenci hareketlerinde erkek gruplarının aşağılayıcı davranışlarına gösterdikleri tepkiyle radikal feminist gruplar ortaya çıkmıştır (İlter, 2014: 40). Özellikle siyasi gücü ve sermayeyi elinde bulunduran erkeklerin, kadın hareketinin mücadelesini aşağılayan ve kadın nefretini öne çıkaran söylemleri ve davranışları sebebiyle bir kadın devriminden söz edilmeye başlanmış ve bu devrimin gerçekleşebilmesi için yapılan tartışmalarla bu dönemde radikal feminizm düşüncesi ortaya çıkmıştır (Gökhan, 2010: 36). Radikal feminizm erkek egemen söylem ve baskılara, ataerkil sisteme tepki olarak doğmuştur ve radikal feministlere göre kadınların ezilmesinin sebebi kapitalizm değil, ataerkidir. Çünkü kapitalist düzenin kaynağında da ataerki vardır.

Bilinç yükseltme grupları sayesinde birbirlerini anlayan kadınlar arasında ortaya çıkan ve gelişen kız kardeşlik kavramı da sonradan radikal feminizmin ortaya çıkardığı görüşlerle birlikte kadınların kendi arasındaki farklılıkları görmezden gelmekle eleştirilmiştir (Şafak, 2014: 15). Kamusal alan-özel alan ayrımı yapan radikal feminizme göre özel alan aileyi kapsamaktadır. Kadınların sömürülen ev içi emekleri aslında bir üretim tarzı olarak ele alınmalı ve sonucunda gelir getirmelidir. Radikal feminizm, diğer feminist teorilere göre yeni sayılsa da kadın erkek sorunlarına farklı bir bakış açısı getirmiştir (Gökhan, 2010: 36). Kadınların farklılıkları göz ardı edilerek yapılacak değişiklikler tam sonuç vermeyecektir. Bu durumda kadınların mevcut durumları sebebiyle kadınlar lehine geçici özel önlemler alınması gerektiği düşüncesi kaynağını radikal feminist düşünceden almaktadır. Ancak radikal feminizmin de sınırlılıkları vardır ve ataerkil düşünceyi tarihsel olmayan bir yaklaşımla ele aldığı, kadınların farklı tarihlerde, toplumlarda ve sınıflarda farklı yapılar ve deneyimler ile ezildiğini görmediği, liberal feminizmin

aksine köklü değişimler hedeflese de bu değişimin hangi ekonomik araçlarla sağlanacağını belirlenmemesi sebebiyle eleştirilmiştir (Şafak, 2014: 16).

1.2.3. Sosyalist Feminizm

Radikal feministlerin aksine sosyalist feministler, kadınların ezilmişliklerinin sebebini ataerkiye değil, kapitalist sisteme bağlamaktadır. Kadınların özgürleşmesi anti-kapitalist olmalarına bağlıdır. Sosyalist feminizmin en önemli özelliklerinden biri, kadınların ev-içi emeğinin görünür kılınması talepleri olmuştur. Sosyalist feministlere göre kadınlar, erkeklerden farklı olarak ev içi sorumlulukların da kendilerine yüklenmiş olması sebebiyle istihdama ve üretim sürecine daha az katılırlar. Kadınlar, istihdama katılsalar dahi toplumsal cinsiyet rolleri sebebiyle erkeklere göre daha düşük statülerde işlerde çalışmaktadırlar. Kadınlar çalışma hayatına katılsa dahi daha düşük statü ve düşük ücret almaları sebebiyle ev içindeki işler de yine kendilerinden beklenmektedir. Kadınların iş hayatındaki konumları ile ev içi karşılıksız emekleri arasında da doğru bir orantı vardır ve bir kısır döngü şeklinde devam etmektedir. Dolayısıyla, bu gerçekler karşısında sosyalist feminizme göre; kadının ezilmesi de erkeklerin ezilmesinden farklıdır (Şafak, 2014: 16). Bu durumda sosyalist feministlere göre kadınların ezilmişliklerini anlayabilmek için aile ile kapitalist düzen arasındaki ilişkinin çözülmesi ve kadınların toplumsal cinsiyet rolleri sebebiyle kendilerini değersiz görmelerinin ilişkisi ortaya konmalıdır.

Sosyalist feminizm de radikal feminizmle benzer olarak kadınların ezilmesini tarihsel süreçte değerlendirmeyerek kapitalist sistem içinde gördüğü gerekçesiyle eleştirilmiştir. Eleştirilere göre; kadınlar sadece bu dönemde değil, kapitalizm öncesinde de ikincil konumdadır (Şafak, 2014: 17). Kadınların günümüzde de ikincil konumlarının devam ettiği düşünüldüğünde söz konusu eleştirilerin haklılığa da ortaya çıkmaktadır.

1.2.4. Kültürel Feminizm

Kültürel feminizm, kadınların haklarının kazanılmasının yanı sıra yaygın bir kültürel değişimin gerekli olduğunu savunan bir feminist teori olarak ortaya

çıkıştır. Kültürel feministlere göre kadınların kurtuluşu için yalnızca kamusal hayatta yer alıp siyaseten temsil edilmeleri yeterli değildir. Kadınların kurtuluşu için gerekli olan köklü kültürel değişimin gerçekleşebilmesi için kültürel feministler, liberal feministlerin özel alana dahil olduğu gerekçesiyle görmezden geldiği evlilik, aile, din ve yuva gibi kurumları sorgulamış ve eleştirel düşünce, kolektiflik gibi kavramlar üzerinde durmuşlardır (Donovan, 2014: 73-74). Cinsel şiddet ve tecavüz, aile içi şiddet, fahişelik, eşcinsellik konuları ilk kez kültürel feministler tarafından dile getirilmiştir. Bu konuların kadın hakları açısından önemi düşünüldüğünde kültürel feminizmin güncelliği ortaya çıkmaktadır.

Kültürel feministler, kadınların erkeklerden farklı olduğunu, kadınların daha barışçıl ve dayanışmacı; erkeklerin ise daha savaşçı, rekabetçi olduklarını düşünmüş ve anaerkil bakışı benimsemiş ve bu yönleriyle diğer feminist teorisyenler tarafından da eleştirilmişlerdir. Çünkü; bu bakış açısı da bir yandan toplumsal cinsiyet eşitsizliğini beslemektedir.

Kültürel feminizm teorisinin Margaret Fuller'ın "Woman in the Nineteenth Century" isimli kitabı ile başladığı kabul edilmektedir. Her bireyin eşsiz olduğunu savunan Fuller'e göre kadınların en büyük yardımcıları yine kadınlardır. Kendilerini keşfetme sürecini kadınlar, diğer kadınlarla kolektif bir şekilde gerçekleştirmelidir. Çünkü bu görüşü savunanlara göre kadın dönüşürse toplum dönüşür (Sosyal Hizmet Kuramları). Ancak kurtuluşu kadınlarda görme fikri de tek yanlı olması ve başarısız olunması halinde tek sorumlunun yine kadın olacağı düşüncesini ortaya çıkarması açısından sorunlu ve eksiktir.

Kültürel feministler özel alanda yapılan işlerin kamusallaştırılmasının gerektiğini, ev işlerinin meslek haline gelmesi gibi değişikliklerinin kadınların gelişimine katkı sağlayacağını savunmuşlardır. Görüldüğü üzere, temelinde kadınsı değerlerin ve ilgilerin ön planda olduğu kültürel bir değişimi amaçlayan kültürel feminizmde güçlü bir kadın vurgusu vardır. (Sosyal Hizmet Kuramları)

Kültürel feminizm; kültürel feministlerin farklılıkları toplumsal ilişkilerden uzak soyut bir şekilde ele alarak kadın dünyasını yüceltme ve kadınların farklılıklarını pozitif bir şekilde formüle etme çabası sebebiyle eleştirilmiştir (Şafak, 2014: 19).

1.2.5. Postmodern Feminizm

Feminist teorilerin sonuncusu, postmodern düşüncenin ortaya çıkışıyla birlikte, paralel olarak gelişen postmodern feminizm olarak sayılabilir. 1960'lı yıllarda başlayan ve yaklaşık on yıl süren ikinci dalga feminizm döneminde feminist hareket, hedeflenen pek çok kazanım elde edilse de esas hedef olan kadınların bağımsızlığının sağlanamaması karşısında parçalanmaya başlamıştır. Bu parçalanma döneminde diğer feminist teorilere bir tepki olarak ve eleştiriler sonucu postmodern feminizm doğmuştur. Bu döneme kadar süregelen feminist teoriler mevcut gerçekliği yeniden üretmekten öteye gidememiştir. Bu sebeple, postmodern feminizm, özellikle aydınlanmacı batı düşüncesini eleştirerek en başta liberal feminizm ve tüm feminist teorilere de eleştiri getirmiştir. Günümüze gelindiğinde post-modern iddiaların feminizm üzerinde önemli ölçüde etkisi olduğu söylenebilir. (Saliya, 2013: 28-40). Postmodern feministlere göre, feminist teoriler ataerkillik ve cinsiyet gibi soyut kavramlarla kadınların içinde bulundukları somut koşulları anlayıp açıklayamamışlardır. Bu düşünceden hareketle, postmodern feminizme göre kadınların öznel durumlarının diğer feminist teorilerce göz ardı edildiği söylenebilir. Postmodern feminizm de, kadınların benzerliklerine değil farklılıklarına odaklanmış ve kadın erkek eşitliği yerine kadınların farklılığını savunarak kadınların sorunlarına somut çözüm arayışına girmişlerdir. Postmodern feministlere göre iktidarın tek bir merkezi olmadığı gerçeği karşısında, iktidar ile mücadele de çok merkezli ve farklılıklardan beslenen bir mücadele olmalıdır (Kara, 2010: 13). Bu nedenle, postmodern feminizmin çok yönlü bir yaklaşım olduğu da söylenebilir.

Farklılıkları kapsayıcılığıyla ön plana çıkan postmodern feminizm, çoğulcu ve faydacı bir yaklaşım olsa da, teori yaratmak yerine teorileri yıkmaya çalışması ve evrensellik, genellik gibi ilkeleri reddederek kadın hareketini kadın kimliğinden uzaklaştırması sebebiyle eleştirilmiştir. Ancak yeni sorgulama alanları açması feminizm hareketinin ufkunu genişletmesi açısından olumlu bir yön olarak değerlendirilebilir (Şafak, 2014: 21).

1.3. FEMİNİZM VE HUKUK

Feminizm, bilimde erkek egemenliğini sorgulayarak, bilime ve tüm teorilere kadın bakış açısı ile eleştirel açıdan yaklaşır (Çakır, 2007: 468). Tarihsel süreçte ortaya çıkan feminist teorilerin hukuka yaklaşımları farklılaşsa da, kadınların erkeklerden daha kötü bir durumda oldukları konusunda ortak bir görüş mevcuttur. Kadınların ezilmişliklerinden ve erkeklere göre kötü durumda bulunuyor olmalarından siyaset, eğitim, sağlık gibi tüm kurumların yanında hukuk da elbette ki sorumludur. Hukukun kavram ve kurumlarının feminist bir bakış açısıyla eleştirel bir analizini yaparak bu sonuca ulaşmak herkes için mümkündür (Şafak, 2014: 39). Bu sebeple, feminizmin gereği olarak, hukuka da feminist bir bakış açısı ile yaklaşma ihtiyacı doğmuştur.

Hayatın ve bilimin her alanında erkek egemenliğini sorgulayarak eleştirel bakış açısı ile yaklaşan feminizm aynı zamanda ataerkinin oluşturduğu ve hüküm sürdüğü bu alanlara alternatif oluşturma çabasıdır. Bu sebeple, feminist felsefe, feminist ilahiyat, feminist bilimsel araştırma, feminist metodoloji, feminist epistemoloji gibi alanlar feminist teorisyenler tarafından irdelenmeye ve feminist bir alternatif alan oluşturulmaya başlanmıştır (Heper, 2014: 13). Feminizmin, kadın erkek arasındaki eşitsizliklerin doğmasında, sürdürülmesinde veya sona erdirilmesinde çok önemli bir rolü olan hukukla ilgilenmemesi ve alternatif oluşturma çabası göstermemesi elbette mümkün değildir. Ataerkiyi yaratan ve sürdüren hukuk kurumları, siyaseti ve dolayısıyla iktidarı elinde bulunduran ataerkiyi denetleme aracı olması sebebiyle de feminist mücadele açısından önemli bir alandır. Bu sebeple ortaya çıkan ve geliştirilen feminist hukuk teorileri günümüz hukuk sistemi açısından da son derece önemlidir.

1.4. FEMİNİST HUKUK TEORİLERİ

Ataerki bakış açısının devlet tarafından kurumsallaştırılmasında, eril tahakkümün sürdürülmesinde ve beslenmesinde, yasa yapımı ve yasa uygulamalarının önemi ve yeri son derece büyüktür. Bu önemli rolden hareketle feminizmin kurumlardaki ataerki bakış açısının yapı bozuma uğratılması amacından hareketle hukuka yönelik eleştirel hukuk çalışmalarının içinden feminist eleştirel

hukuk çalışmalarının doğduğu söylenebilir (Şafak, 2014:1). Feminist hukuk teorisi, hukuk ve cinsiyetler arasındaki ilişkiyi çözümlemeye çalışır. Aynı zamanda feminizmin genel bir ilkesi olarak kadınların deneyimlerinden beslenir ve feminist eleştirel bir yaklaşımla ataerkil hukuk kuramına alternatif bir feminist bakışı, feminist bir metod getirmeye çalışır (Şahin, 2006:22). Hukukun, ataerkil egemenliğin en katı biçimde görüldüğü alanların başında gelmesi sebebiyle feminist hukuk teorisyenleri, kadının ikincil konumunun değiştirilmesi amacıyla feminist görüşü hukuk alanına uygulama çalışmalarına başlamışlardır.

Batı'daki sosyo-ekonomik ve siyasi gelişmelerle birlikte, 1980'li yıllardan sonra feminist teori ve hukuk felsefesini ilgilendiren yeni ve farklı bir görüş ortaya çıkmıştır. Bu görüş diğer hukuk felsefesi düşüncelerinden farklı olarak kadın sorununu merkeze alan bir teori geliştirmektedir. Bu teorinin temellerini atan Ann Scales "Feminist Hukuk" (Feminist Jurisprudence) ifadesini ilk defa 1978'de Harvard Hukuk Fakültesi mezunlarının yirmi beşinci yıldönümünü kutlayan bir konferansta kullanmış ve bu ifade ilk defa kayıtlara geçmiştir (Cain, 1988: 193). Feminist hukuk teriminin, hukuk alanındaki varlığı yaklaşık olarak kırk beş yıl öncesine dayanmaktadır. Ancak feminist düşünce çerçevesinde verilen mücadele ile dünyadaki kadın hakları gelişmelerinin paralel olduğu ve feminizmin tüm alanlara aynı eleştirel bakış açısıyla yaklaştığı düşünüldüğünde aslında feminizmin ve feminist eleştirinin doğuşu tüm teoriler açısından başlangıç olmuştur.

Feminist hukuk, tüm cinsiyetlerin siyasal, sosyo-ekonomik, toplumsal eşitliğini savunan bir hukuk felsefesi olarak çıkmıştır. Tüm feminist teorilerin olduğu gibi tarihsel süreçten etkilenen feminist hukuk görüşünün de farklı aşamaları olmuştur (Arat, 2006: 55). Başka bir ifadeyle, feminizmin tarihsel süreçte kendi içinde farklılaşarak geçirdiği dönüşüm ve gelişmelerin feminist hukuka da sirayet etmesi sonucu farklı feminist teoriler temel sorunlara farklı düşüncelerle çare aramışlardır. İkinci dalga feminizmin ortaya çıktığı yıllarda, feminist hukuk teorisyenleri de; toplumsal davranış kurallarının etkisiyle geliştirilen ve bu sayede toplumsal önyargıların devamını sağlayan hukuk kurallarındaki ataerkil bakış açısına feminist eleştirel bir şekilde yaklaşmışlardır. Feminist hukuk kavramını akademik alanda ilk kez kullanan Scales'e göre de feminist analiz, nesnel gerçekliğin bir mit olduğu fikrinden çalışmalarına başlar (Scales, 2019:132). Dolayısıyla, hukuk

kuramında feminist analiz de nesnel gerçeklikleri değil, kadınların öznel deneyimlerini ortaya koymalıdır. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak, kadınların özel alana kapatılması ile orada kalmaya zorlanması ve bu zorlamanın kadını kamusal alan dışında korumasız bırakan ataerkil hukuk anlayışı eliyle sürdürülmesi eleştirilerek, ataerkil bakış açısını dayatarak kadını özel alanda korumasız ve savunmasız bırakan düzenlemelerin ortadan kaldırılması ve hakların eşitliği mücadelesi, tüm feminist teorisyenler gibi feminist hukuku savunan teorisyenlerin de en büyük amacı olmuştur.

Bu dönemden sonra yaşanan gelişmelerle üçüncü dalga feminizm döneminin başlarında ise kadınlar ve erkekler arasında toplumdaki kaynakların eşit olarak dağıtılmaması ile oluşan eşitsizliğe karşı tarafsız görünen düzenlemelerin aslında fiili anlamda bir eşitlik sağlamadığı veyahut tarafsız kuralların uygulayıcılar eliyle cinsiyete dayalı ayrımcı bir şekilde uygulanması ile yine bir eşitsizlik doğduğu ortaya konmuştur. Bu dönemde feminist hukuk teorisyenleri feminist kanun yapma sürecine odaklanmış ve kanun yapma sürecine kadınların dahil olması gerekliliği üzerinde durmuştur. Ülkemizde de yasama erki TBMM’de olup kadın milletvekili sayısının yetersizliği bilinen bir gerçekliktir. Bu şekilde oluşturulan ataerkil bakış açısının ürünü olan hukuk düzenlemelerinin tarafsız görünseler dahi kadın erkek eşitsizliğini sonlandırmadığı, tam tersi şekilde aslında var olan eşitsizliğin üzerini örterek yokmuş gibi gösterdiği dile getirilmiştir. Bu tespitten hareketle pratik hukukta yaşanan fiili eşitsizlikleri ortadan kaldıracak cinsiyete duyarlı bir kanun yapma sürecine ihtiyaç olduğu açıkça ortaya çıkmıştır. Dönemsel değişimlerin ortaya çıkardığı sonuçlar değerlendirildiğinde feminist hukuk teorisinin iki ana ögeye sahip olduğu söylenebilir. Bu ögelerin birincisi; hukuk kuramı ile toplumsal cinsiyetin karşılıklı olarak ilişkileri ele alınarak kuramsal ve kavramsal sorunların ortaya çıkarılması ve çözümlenmesidir. İkinci ana öge ise; feminist hukuk bakış açısıyla hukuk alanında dönüşümlerin gerçekleştirilerek feminist felsefeye uygun alternatiflerin üretilmesidir (Arat 2006: 56). Daha önce de değindiğimiz gibi feminizm kuram ve kurumlara sadece eleştirel yaklaşmakla kalmaz aynı zamanda alternatifler üretmeye çalışır.

Tüm feminist hukuk teorisyenleri toplumun ve toplumu oluşturan davranış kurallarının ve fikri unsurların devamı niteliğinde olan hukuk kurumunun ataerkil

olduğu düşüncesinde hemfikirler. Kadınlar ve/veya feministler arasında tüm konularda ortak bir bakış açısının mevcut olduğu söylenemezse de feministler mevcut dünya düzeninin ataerkil olduğu ve bu ataerkil düzenin kadınları ezerek ikincilleştirdiğini kabul ettikleri söylenebilir. Tüm feminist teorisyenler ilgilendikleri alanı, feminist bir bakış açısıyla ele alarak çözümlemeye çalışırlar. Tüm feminist teorisyenler gibi feminist hukuk teorisyenleri de hukuku feminist bir gözle eleştirerek hukuktaki baskın ataerkil duruşu, anlayışı ön plana çıkarırlar. Feminist hukuk teorisyenlerinin yaptığı bu çözümleme, feminist hukuk teorisini diğer hukuk teorilerinden farklılaştırır. Çünkü diğer hukuk teorilerinin hiçbirisi hukuktaki ataerkilliğe olan eleştirilerini teorilerinin odağına koymamıştır (Heper, 2014: 24). Burada ortaya konması gereken bir diğer önemli odak noktası kadın üzerindeki eril tahakkümün doğal düzenin yansıması olduğu fikrine karşı çıkmaktır (Scales, 2019: 133). Önemli olan bu tahakkümün altında yatan asıl sebeplerin ortaya çıkarılması ve dönüştürülmesidir.

Hukuk kuramı ile ilgili olarak çalışma yapan feminist teorisyenlerin mevcut güncel hukuka güvenmedikleri ve hukuk kuramı ile ilgili üç ortak tespitte bulundukları görülmektedir. İlk tespit; mevcuttaki hukuk doktrinlerinin erkeklerin egemen güç olduğu toplumda yine egemen erkekler tarafından eril bir bakışla geliştirildiği ve dolayısıyla ne kadar tarafsız görünürlerse görünsünler aslında erkeklerin önyargılarını taşıdıkları yönündedir. İkinci tespitleri; kadınların yaşamları, deneyimleri, içinde bulundukları şartlar erkeklerin deneyimlerinden farklıdır ve bu farklılık sebebiyle erkekler tarafından ortaya çıkarılan kuramlar kadınların içinde bulundukları somut şartları, yaşamlarını ve sorunlarını karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Son olarak aynı zamanda da feminist düşüncenin ortaya çıkardığı genel bir tespit olarak, feminist kuramlar kadınların kendi öznel deneyim ve perspektiflerinden üretilerek yine öznel bir bakış açısıyla gelişme gösterebilecektir. Kamusal alan özel alan fark etmeksizin egemen olan erkeklerin kamusal alandaki egemenlikleri, hukuk ile de desteklenmektedir. Egemenlikleri bir hukuk aracılığıyla desteklenmiş olan bu erkekler, özel alanda da herhangi bir hukuki müdahale olmaksızın egemenliklerini sürdürmektedir. Bunun sonucu olarak da özel alanda egemen erkeklerle sıkışıp kalan kadınlar, resmi başvuru mekanizmalarının da dışında bırakılarak, erkeklere daha da bağımlı bir konuma getirildikleri bir kısır döngüye

düşmektedir (Arat, 2006: 59). Kadınlar açısından son derece tehlikeli olan bu kısır döngü adalete erişimi olmayan kadınlar açısından yaşam hakkının ihlali sonucunu dahi doğurabilmektedir. Erkekler ise kendileri lehine işleyen hukuk mekanizmaları sayesinde daha da güçlenmektedir. Oysa ki; hukuk sistemi hakkaniyeti sağlamakla yükümlüdür ve soyut evrensellik düşüncesi hukuk kuramı için elverişli bir yaklaşım değildir (Scales, 2019: 134). Kadına yönelik şiddet suçlarında, cinsel saldırı dosyalarında yapılan yargılamalarda sıkça karşılaşılan ve erkek failler lehine işleyen haksız tahrik indirimine ilişkin uygulamalar bu konuda örnek verilebilir. Mevcut hukuk sisteminde somut olayın koşullarına bakılmaksızın, önyargılarla yürütülen yargılamalarda “namus” gibi ataerkil ve soyut gerekçelerle erkek failler lehine indirimler uygulanmaktadır.

Hukuk alanında yaşanan önemli bir sorun daha önce de açıklandığı üzere kadınların kanun yapma sürecine kısıtlı katılımlarının olması, hatta kimi zaman hiç katılımlarının olmamasıdır. Egemen erkeklerin oluşturduğu kanunların, hukuk kuramlarının dili de erkek egemen olmaktadır. Kadınların özel alanda kendileri ile yabancılaşmalarına sebep olan başarısızlık saydıkları pek çok durum ve tecrübe aslında, daha kamusal-özel alan ayrımının başında kurulan erkek egemen dil ve buna bağlı olarak sürdürülen ataerkil ideolojiyle bağlantılıdır. Oysa ki; feminist yöntem bilinçli olarak kadınların yaşamışlıklarına, belki de kendileri ile yabancılaşmalarına sebep olan deneyimlerini önemser. Kadınları gerçekten dinlemek ve yaşadıklarına, tecrübelerine inanarak ilerlemek feminist yöntemin temelidir (Cain, 1988: 195). Bu nedenle de kadın yaşamı için kadınların hukuken de görünür olmasının sağlanması için hukukta feminist yöntemin önemi tartışmasıdır.

Feminist hukuk teorisini diğer teorilerden ayıran en temel özelliği, kadınların öznel hayat deneyimlerine değer vermesi aynı zamanda bunu yaparken diğer feminist eleştirilerden de yararlanmasıdır. Feminist teorilerin ana düşüncesi erkeklere özgü olduğu düşünülen nesnellik, akılcılık gibi kavramların kadınların hayat deneyimlerini ve ezilmişliklerini anlamada yetersiz kalması bu sebeple kadınların özel deneyimlerinin yapılan çalışmaların merkezine alınmasıdır. Aynı noktadan hareketle hukuk teorisi de kadınların deneyimlerini önemseyen, merkezine aldığı ölçüde feminist bir teori halini almaktadır.

Feminist hukuk teorisi, kadınların deneyimlerinden beslenmesinin yanında ayrıca hukuk kuramın toplumsal cinsiyet açısından inceleyerek sorunlu gördüğü alanların değişip dönüştürülmesi mücadelesini sürdürür. Hukuk ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi inceleyen feminist hukuk teorisi, erkek merkezli gerçekliğin temel bir unsuru olan heteroseksüellik kurumuna da karşı durur(Cain, 1988: 194). Toplumsal cinsiyete ilişkin meseleler hukuk içinde kadınlar ve lezbiyen, gey, biseksüel, trans veya intersekslerin (LGBTİ) temel yaşam hakları ile ilişkili olarak ele alınsa da kadın hakları mücadelesinin kazanımları ve LGBTİ'lerin istikrarlı mücadelesi ile hak taleplerinin sonucunda mevcut grupların kamusal alanda da daha görünür olmalarıyla birlikte, feminist hukukun alanı genişlemiştir (Gültekin, 2020: 161).

Yaşamın her alanında olduğu gibi hukukun tüm alanları da feminist çözümlemeye açıktır. Ataerkil sistem tüm toplumsal ilişkilere sızmış ve bu da hukukun tüm kurumlarına, hukuk uygulamalarına etki etmiştir. Feminist hukuk teorisyenlerinin amacı, ayrımcı bakış açısını ortaya koyarak çözümler üretmektir. Zira, ataerkil egemenlik devam ettiği sürece, kadın özgünlüğü de imkansızdır (Cain, 1988: 194).

Günümüzde uluslararası antlaşmalarda, insan hakları sözleşmelerinde, anayasalarda ve yasalarda kadın-erkek eşitliğine ilişkin çok sayıda hüküm bulunsa da hali hazırda hiçbir toplumda cinsiyetlerin tam olarak eşit haklara sahip olduğu söylenemeyeceği gibi, kadının siyasi, sosyal, kültürel yaşama eksiksiz bir uyumunun sağlandığı da söylenememektedir (Heper, 2014: 13). Bu konuda ortaya konan problemler, farklı feminist akımlardan etkilenen hukukçular tarafından farklı şekillerde açıklanmaktadır. Bu sebeple feminist teorinin tek bir bakış açısına sahip olduğunu söyleyemeyeceğimiz gibi hukuk teorisinin de tek olduğunu söyleyemeyiz. Feminist teorilerin tarihsel süreçleri içinde gösterdikleri değişikliklere paralel olarak, teorisyenlerin hukuk ve toplumsal sosyal yaşam ilişkisiyle alakalı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dair açıklamaları da farklılık göstermiştir. Buna göre, feminist teorilerle benzer şekilde hukuk teorisinde de liberal, kültürel, radikal ve postmodern feminist düşüncelerle şekillendiği ve tüm yaklaşımların da ayrıca kendi içlerinde farklılaştıkları söylenebilir. Feminist teorilerin detaylı olarak açıklanmış olması sebebiyle bu bölümde teorilerin hukukla ilgili görüşleri üzerinde durulmuştur.

1.4.1. Liberal Feminist Hukuk Teorisi

Hukukta erkek egemen bakış açısına karşı çıkılması ile ortaya çıkan liberal feminist hukuk teorisi; kadınların haklarını elde ederek kamusal alanda yer alması, cinsiyetlerine bağlı olarak yapılan kadın-erkek, özel alan-kamusal alan ayrımının sona erdirilmesi ve kadınları hedef alan toplumsal ve hukuki kısıtlamaların ortadan kaldırılması gerektiğini ortaya koyar. Kadınların seçme ve seçilme hakkı tanınması, eğitimde eşitlik, istihdama ve dolayısıyla ekonomik hayata etkin ve eşit katılma, erkeklerle eşit haklara sahip olma feminist hukuk teorisinin temelinde yer alan talepleridir (Arat, 2006: 56) Liberal feminist teorinin fırsat eşitliği savunusu hukuk alanında da taleplerine yansımıştır.

Kanun önünde eşitlik, kadınların kamu hizmetlerine girmesi, kamusal alanın kadınlara açılması, kız ve erkek çocuklara eşit eğitim hakkı gibi temel hak ve özgürlüklere ilişkin talepler bu dönemde ortaya çıkmıştır (Heper, 2014: 19). Kadınların işgücü piyasasına girmesini engelleyerek kamusal alana dahil olmalarını engelleyen ve onları eve hapseden yasa ve uygulamaları ortadan kaldırmak liberal feminist hukuk teorisinin ana hedefi olmuştur (Berktaş, 2006: 22). Feminist hukuk teorisinin kimi talepleri kanunlarda karşılık bulsa da uygulamada durumun farklı olduğu ve fiili bir eşitlikten söz edilemeyeceği görülmektedir.

1.4.2. Radikal Feminist Hukuk Teorisi

Liberal feminist hukuk teorisine benzer şekilde radikal feminist hukuk teorisi de eşitlik kavramı üzerinde yoğunlaşmıştır. Radikal feminist hukuk teorisinin farklılaştığı nokta, kadınları liberal feminizmin kabul ettiği gibi tek başlarına eşit yurttaşlar olarak değil, kadınların oluşturduğu bir sınıf olarak değerlendirmesi olmuştur. Bu görüşün bir sonucu olarak radikal feminist hukuk teorisi, kadınların sınıfsal olarak başka bir sınıf olan erkeklerin baskısı altında olduğunu, mevcut olan toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin de erkek sınıfının kadın sınıfını sistemli ikincilleştirmesinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını savunmaktadır.

Radikal feminist hukuk teorisyenleri, kadınları cinsel şiddetin her türünden koruyacak hukuki düzenlemelerin yapılmasını ve pornografinin yasaklanması gibi

önlemlerin alınmasını talep etmişlerdir. Yapılacak bu değişikliklerin etkisiyle sınıflar arası eşitsizliğin ve eril baskının ortadan kalkacağı görüşü dile getirilmiştir.(Arıkan, 2019: 679) Ülkemizde cinsel taciz, cinsel saldırı vb. suçlar Türk Ceza Kanunu içinde suç olarak tanımlanmışsa da eril bakış açısına sahip uygulayıcılar elinde kadınlar; namus, giyim tarzı, yaşam tarzı, geçmiş cinsel hayatı gibi sorgulamalar ve önyargılarla karşı karşıya kalabilmekte ve bir kez de hukuk sistemi tarafından örselenmektedir. Radikal feminist hukuk teorisi, hukukun araçlarını kullanarak cinsiyetler arası hiyerarşiyi yıkmayı amaçlasa da hukuk kuramının köklü bir değişime ihtiyacı bulunmaktadır.

1.4.3. Kültürel Feminist Hukuk Teorisi

Kültürel feminist hukuk teorisyenleri, kadınların doğurganlığı, toplumsallaştırma sürecindeki sorumlulukları gibi özellikleriyle erkeklerden ayrıldığını belirterek kadın erkek farklılıklarına odaklanarak bu farklılıkları kabul eder (Arat, 2006: 57). Kültürel feministler kadınların farklılıklarını ön plana çıkarır ve kadınların farklı öznel yaşam deneyimleri olduğunu ve kadınların bu deneyimlerle farklı bir dil, söylem oluşturduklarını savunurlar. Kültürel feminist teorisyenlerine göre farklı deneyimlerden doğan erkek söylemi rekabet, bencillik ve saldırganlığı vurgularken; kadın söylemi özen, bakım ve empatiyi odağına almaktadır (Heper, 2014: 17). Bu görüş aslında aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerini devam ettirmesi ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine katkı koyması sebebiyle sakıncalıdır.

Liberal feminizmin aksine kadınlar ve erkekler arasındaki biyolojik, psikolojik, kültürel özelliklerine, farklılıklara vurgu yapan kültürel feminizme göre kadının bağımlı olduğu ataerkil yapının ortadan kalkması kadın tecrübelerinin değerlendirilmesiyle birlikte erkeklerin ideolojik ve kültürel açıdan değiştirilmesiyle mümkün olabilir (Yüksel 2006: 88). Liberal feminist hukuk teorisi kadınların öznel deneyimlerini kabul ederek köklü bir değişim öngörmesi açısından önemlidir.

1.4.4. Postmodern Feminist Hukuk Teorisi

Postmodern feministlerin, feminist hukuk düşüncesi içinde özel olarak hukukla ilgili ayrı bir yaklaşım oluşturup oluşturmadıkları tartışmalıdır. Ancak bununla birlikte birçok feminist hukukçunun çalışmalarında postmodernizm düşüncesine ait konuları incelediği görülmektedir. Hukuku postmodern bakış açısıyla ele alan teorisyenlere göre hukuk, objektif veya nötr değildir. Politik önyargılardan oluşan ve bu önyargılardan beslenen mevcut hukuk kurallarını temel almak ve bu kuralların uygulanmasını sağlamak halihazırda yaşanmakta olan eşitsizlikleri pekiştirmektedir. Mevcut hukuk sistemi, erkek bedenini esas alarak kurgulanmış ve kadın bedenini dışlayarak, kadınların farklılıklarını görmezden gelerek düzenlemeler yapmıştır. Bu nedenle var olan hukuk sisteminin tarafsız olması beklenemez. Ayrıca mevcut hukuk düzeninde üreme, annelik, istihdama katılım vb. konularla ilgili olarak kadın bedeni ve cinselliği üzerinden hukuk kuralları getirerek baskın kültürel uygulamaların kendini tekrar etmesini sağlamaktadır. Postmodern feminist teoriye göre anlamlar sürekli değiştiği için yeni mücadele yöntemleri, stratejiler geliştirebilmek için özellikle dil aracılığıyla cinsiyetin sürekli yeniden yorumlanması gerekmektedir. Bu düşünceden hareketle hukukun en önemli enstrümanlarından birinin dil olduğu düşünüldüğünde hukukun da sürekli yeniden yorumlanması gerektiği sonucu çıkarılabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. ARAŞTIRMANIN SORUNSALI

Bu çalışmanın çıkış noktasını, kadın hakları alanında çalışan avukatların feminist hukuk teorisi hakkında farkındalıklarının araştırılması ile feminizmin ve feminist hukuk teorisinin hukuka yansımaları konusundaki çalışmaların yetersizliği oluşturmaktadır. Özellikle kadın hakları alanında çalışmayı seçen avukatların mesleki bilgilerinin yanında feminizm ve feminist teoriler ile feminist hukuk hakkında farkındalığa sahip olmaları kadınları ikincil örselenmelerden korumak açısından da önemli görülmektedir. Araştırma kapsamında hukuk sistemindeki yasa yapma, literatür oluşturma, uygulama gibi süreçlerde feminist hukuk teorisi bakış açısının eksik olması ve bu eksikliğin hem kadın hakları alanında mücadele gösteren kadın avukatlar hem de hukuk sistemine bir şekilde dahil olan tüm kadınlar için mağduriyet ve hak kaybı yarattığı sorunsalı üzerine araştırma yapılmıştır. Yine kadın avukatların bu eksikliğin nedenleri, sonuçları ve ortadan kaldırılması amacı ile yapılması gerekenler konusundaki deneyimleri ve önerileri çalışmanın odağına alınmıştır.

2.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Feminist araştırmalar, kadınlara ilişkin önyargıları ortadan kaldırmayı, inceleme konusu yaptığı alandaki kadına ilişkin yanlış kalıp yargıları çözümleyerek bu yargılara ulaşılmasının sebeplerini ortaya çıkarmayı ve alternatif çözümler üretmeyi amaçlamaktadır. Feminist araştırmalarda amaç, kamusal alandan uzak tutularak kendisine yabancılaşan kadınların erkek egemen baskılardan kurtularak kendine alan açmasının, görünür kılınmasının sağlanmasıdır. Bu amaçtan hareketle yapılan çalışma ile, eril bakış açısı ile şekillenen hukuk sisteminin tüm kurumlarına sirayet eden toplumsal cinsiyete ilişkin yargılar ortaya çıkarılarak, yasa yapma ve bu yasaların uygulanması sürecinde erkek bakış açısının egemen olduğu hukuk sisteminde kadınların ve kadın hakları üzerine çalışan avukatların karşılaştıkları

zorluklar feminist hukuk teorisi bağlamında ele alınarak çözümlenmeye çalışılmış, feminist hukuk teorisi hakkında farkındalığın artırılması ile feminist bir hukuk sisteminin gerçekleştirilmesi konusunda çözüm önerilerinin neler olduğunun araştırması yapılmıştır.

Kuramsal çerçevede de açıklandığı gibi toplumsal cinsiyet eşitliğinin kurulmasında, sürdürülmesinde ve değiştirilmesinde hukukun rolü oldukça büyüktür. Hukuk kurallarına uyulmamasının sonucunun yaptırımlara bağlanmış olması önemli bir fark olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple, çalışmada hukuku uygulayanların, özellikle de kadın hakları alanında mücadele gösteren avukatların toplumsal cinsiyet eşitliği, feminizm, feminist hukuk tahayyülü hakkındaki görüşleri tespit edilerek uygulamada yaşanan sorunlara çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır.

2.3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada, kendi istek ve tercihleri doğrultusunda gönüllü olarak kadın hakları alanında çalışan avukatlarla deneyimleri üzerinden feminist bir araştırma yapılması amaçlanmıştır. Bu amaçla doğru orantılı olarak da mümkün olduğunca feminist yöntemler kullanılmaya özen gösterilmiştir. Bilindiği üzere feminist yöntem, kadınların öznel hayat deneyimlerini öncüler ve kadınların kendi deneyimlerini dinleme ve öznel deneyimlerine inanmayı gerektirir. Bununla birlikte, feminist hukuk teorisyenlerinin kullandığı yöntemler arasında kadınların, kendi içinde bulundukları durumları ve diğer kadınların durumlarını tartışarak, toplumsal ilişkiler ve hukuk kurumları nedeniyle karşılaştıkları engeller konusunda farkındalıklarının ve bilincin artırılmasını amaçlayan bilinç yükseltme; kadınların uzak tutulduğu, göz ardı edildiği, dahil edilmediği alanlara ilişkin kadın soruları sorma; mevcut hukuk düzeninin cinsiyetçi yapısını kuramlaştırmak ve yargılamalarda kullanılan, kadınların eşitsizliğini pekiştiren hukuk uygulamalarının kaynağının ortaya çıkarılması amacını taşıyan feminist pratik usullama yer almaktadır (Demir, 2016: 136). Çalışmamızda da bu yöntemlerin tümü mümkün olduğu ölçüde uygulanmıştır. Ayrıca, kadın hakları alanında çalışan avukatlarla yapılan görüşmeler öncesinde hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu Dokuz

Eylül Üniversitesi Rektörlüğü'ne sunularak etik kurul izni alınmış ve sonrasında katılımcıların onamları alınarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Feminist hukuk metodolojisinin temele alındığı bu çalışmada da, kadın hakları konusunda çalışmalar yürüten kadın avukatlar ile yapılan derinlemesine görüşmeler sonucunda, onların deneyim ve söylemleri üzerinden toplumsal cinsiyet eşitliği, cinsiyete dayalı ayrımcılık, feminizm ve feminist hukuk teorisine ilişkin bakış açıları, önerileri, farkındalıkları ve bu farkındalığın uygulamalarına nasıl yansıdığına ilişkin yarı yapılandırılmış sorular kullanılarak feminist hukuk metodolojisine de uygun olan nitel araştırma yöntemleri ile yürütülen bir saha araştırması yapılmıştır. Bu saha çalışmasından elde edilen verilerin analizi yapılarak mevcut hukuk sistemine yönelik feminist hukuk bakış açılarını içeren öznel, eleştirel bir bakış açısı ortaya koyulmuştur.

2.4. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Hukuk platformunda kadınlar ve erkekler arasında gerçek bir fiili eşitliğin sağlanması, kanunların koyulması ve uygulanması esnasında ataerkil bakış açısının ve eril söylemin sona erdirilebilmesi için özellikle hukuku uygulayanlar arasında feminist hukuk teorisi konusunda bilincin yükseltilmesi gerektiği bir gerçektir. Ortaya konulan bu gerçeklikten yola çıkarak yapılan bu çalışmada tespit edilen sorunsala uygun olarak kadın hakları alanında görülen eksikliğin ortaya koyulması, giderilmesi ve yeni çalışmalara yön vermesi açısından çalışmanın sonucunda ortaya koyulan öneriler önem arz etmektedir. Çalışmada kadın erkek açısından tarafsız görünen kanun veya uygulamaların da gerçek eşitliği sağlamadığı, adalet duygusunun temininde yetersiz kaldığı, hukuk sistemine duyulması gereken güveni yıprattığı tespitinin yanı sıra bu sebeple feminist bir hukuk yaklaşımının gerçekleştirilmesi gerektiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2.5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırma sürecinde, dünyada ve ülkemizde Covid-19 pandemi olması sebebiyle görüşmelerin çoğu yüz yüze yapılamamıştır. Ayrıca İzmir’de 30 Ekim 2021 tarihinde gerçekleşen deprem sebebiyle pek çok avukatın ofisi veya evi zarar görmüş, bu sebeple görüşmeler ertelenmek zorunda kalmıştır.

Kadın hakları alanında uzun yıllardır mücadele eden, bu sebeple kendisi ile görüşme talep edilen avukatların bir kısmı akademik olarak yeterlilikleri olmadığı endişesi ile görüşme yapmak istememiştir. Farklı illerden avukatlarla da görüşme talepleri yeterlilik endişesi ile kabul edilmemiştir. Toplamda 15 avukata görüşme teklif edilmiş olmasına rağmen açıklanan gerekçelerle 10 avukatla görüşme yapılabilmektedir.

Online yapılan görüşmelerin bazılarında görüşmecilerin yaşadığı bağlantı sorunları ve teknik aksaklıklar sebebiyle iletişimin kalitesi düşmüş, bu durum ses kayıtlarında kayıp anlar yaşanmasına sebep olmuştur.

Kadın hakları alanında çalışan avukatların yoğunluklu olarak kadın olması sebebiyle erkek avukatlar ile görüşme gerçekleştirilememiştir.

Araştırma sonucunda avukatların yaşadıkları illerin kadın hakları alanındaki çalışmalarına katkısı ile kadın hakları ihlalleri, kadın adalete erişim olanakları gibi konularda da analiz yapılmak istenmişse de İzmir dışından katılımcı avukat sayısının az olması sebebiyle amaçlandığı şekilde bu yönde bir sonuca ulaşamamıştır.

2.6. ARAŞTIRMANIN ÖRNEKLEMİ

Çalışma için hazırlanan katılımcı görüşme formlarının uygunluğunun test edildiği 2 pilot görüşme ve analiz kısmında kullanılmak üzere gerçekleştirilen 8 görüşme ile toplamda 10 katılımcı ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Çalışmanın amacına uygun olarak görüşmeciler kadın hakları alanında çalışma yapan avukatlardan seçilmiştir. Görüşmecilerin hepsi aktif olarak kadın hakları alanında mücadele eden çeşitli yaş gruplarından avukatlardır. Hazırlanan tablo-1 içerisinde görüşme yapılan katılımcıların demografik bilgileri yer almaktadır.

Araştırmanın sınırlılıkları sebebiyle katılımcılar ağırlık olarak İzmir ilinde ikamet eden ve İzmir Barosu'na bağlı olarak çalışan avukatlar olmuştur. Farklı illerde çalışan avukatlara da görüşme teklif edilmiş ancak bazı avukatlar yeterlilikleri konusundaki endişelerini dile getirerek görüşme yapmak istememişlerdir. Görüşme teklifi götürülen bazı avukatlar ise görüşmeyi kabul etmiş ancak işlerinin yoğunluğu sebebiyle görüşme için uygun zaman ayarlayamamışlardır.

Tablo 1:Katılımcıların Demografik Bilgileri

KATILIMCI	Katılımcının yaşı	Katılımcının Memleketi	Katılımcının medeni hali	Katılımcının yaşadığı şehir
Katılımcı-1	31	BURSA	EVLİ	İSTANBUL
Katılımcı-2	65	MERSİN	BEKAR	İZMİR
Katılımcı-3	49	HATAY	EVLİ	İZMİR
Katılımcı-4	55	İZMİR	EVLİ	İZMİR
Katılımcı-5	55	İZMİR	EVLİ	İZMİR
Katılımcı-6	25	ERZURUM	BEKAR	İZMİR
Katılımcı-7	31	ISPARTA	BEKAR	ISPARTA
Katılımcı-8	47	BURDUR	EVLİ	ANTALYA

Katılımcıların bulundukları illerin, katılımcının kadın hakları konusundaki çalışmalarına etkisini değerlendirebilmek amacıyla sadece İzmir değil farklı illerden de avukatlarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ancak araştırmanın kısıtlılıkları sebebiyle İzmir dışından 3 avukatla görüşme gerçekleştirebilmiştir.

Hazırlanan tablo-2 içerisinde görüşme yapılan avukatlara ilişkin eğitim ve meslek bilgileri yer almaktadır.

Avukatlıkta alan seçimi gibi bir durum söz konusu olmamakla birlikte katılımcıların ağırlıklı olarak iş aldıkları alanlar, cinsiyetin bu alana yönelmelerinde etkili olup olmadığına ilişkin verilerin elde edilebilmesi amacıyla sorulmuştur. Katılımcıların mezun oldukları üniversite bilgisi ise kadın hakları, insan hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği derslerinin farklı fakültelerde ve farklı zamanlarda müfredata dahil olup olmadığına ilişkin verilerin elde edilmesi için sorular arasına

eklenmiştir. Görüşmeler sonucu ortaya çıkan veriler, verilerin analizi kısmında yorumlanmıştır.

Tablo 2: Katılımcıların Mesleki Bilgileri

KATILIMCI	MEZUN OLDUĞU ÜNİVERSİTE	BAĞLI OLDUĞU BARO	AVUKATLIK SÜRESİ	AĞIRLIKLİ FAALİYET ALANI
Katılımcı-1	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ	İSTANBUL	7	Yabancılar-Aile Hukuku
Katılımcı-2	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	İZMİR	15	Aile Hukuku
Katılımcı-3	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	İZMİR	25	İnsan Hakları Hukuku
Katılımcı-4	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	İZMİR	33	Aile Hukuku
Katılımcı-5	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	İZMİR	33	Özel Hukuk
Katılımcı-6	YAŞAR ÜNİVERSİTESİ	İZMİR	1.5	Ceza Hukuku
Katılımcı-7	S. DEMİREL ÜNİVERSİTESİ	ISPARTA	7	Alan Yok
Katılımcı-8	ANKARA ÜNİVERSİTESİ	ANTALYA	25	Aile-Ticaret Hukuku

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN ANALİZİ

3.1. VERİLERİN TOPLANMASI VE VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ

Çalışmada, veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu; demografik bilgiler, avukatlık mesleğine ilişkin deneyimler ile feminizm ve feminist hukuk hakkındaki düşüncelere ilişkin sorular içeren üç bölümden oluşmaktadır. Katılımcı Görüşme Formunun birinci kısmı olan demografik bilgiler kısmında; katılımcıların yaşı, medeni hali, mezun oldukları fakülte, bağlı bulundukları baro sorulmuştur.

İkinci bölümde; katılımcıların avukatlık mesleğine ilişkin deneyimlerine ilişkin olarak toplumsal cinsiyet eşitliği, cinsiyet temelli ayrımcılık, kadın hakları alanındaki deneyimleri, kadın hakları alanında örgütlü mücadeleye bakış açıları, hukukta kadın-erkek eşitliği, adalet ve eşitlik kavramlarına bakış açıları, mesleğin icrasında cinsiyet temelli ayrımcılığa ilişkin uygulamalar ile ilgili derinlemesine bilgi alabilmek için 13 adet soru sorulmuştur.

Üçüncü ve son bölümde ise feminizm ve feminist hukuk hakkındaki düşüncelere ilişkin olarak feminizm, kadın hareketi, feminist hukuk, sorunlar ve çözüm önerileri hakkında derinlemesine bilgi alabilmek amacıyla 7 soru yer almaktadır. Görüntülü olarak online ve yüz yüze gerçekleştirilen görüşmeler, her bir katılımcı için ortalama 35-45 dakika arasında sürmüştür.

3.2. VERİLERİN ANALİZİ VE YORUMLANMASI

Çalışmada katılımcılarla yapılan görüşmeler aracılığıyla kadın haklarını savunan avukatların feminist hukuk teorisine bakış açıları ve deneyimleri ile feminist hukukun gerçekleşebilmesi için önerileri analiz edilmeye çalışılmıştır. Feminist hukuk metodolojisine uygun olarak kadın sorusu odaklı, feminist bilinç yükseltmeyi hedefleyen nitel araştırma yöntemine uygun sorular sorulmuştur.

Bu çalışmada, halihazırda kadın hakları alanında mücadele gösteren avukatların feminist hukuk teorisi hakkındaki farkındalıkları ile kadın hakları

alanındaki deneyimlerinin neler olduğunu ortaya konulabilmesi için feminist metot gözetilerek hazırlanan yarı yapılandırılmış sorularla derinlemesine görüşmeler yapılmış ve katılımcıların onamları ile kayıt altına alınmıştır. Yapılan bu görüşmelerin word belgesine aktarılarak tekrar okunması şeklinde yapılan analizi sonucunda kadın haklarını savunan avukatların feminist hukuk algısı ve avukatların deneyimlerinin aktarılması başlıklı iki ana tema altında kategorilere ayrılarak yorumlanmıştır.

3.2.1. Kadın Haklarını Savunan Avukatların Feminist Hukuk Algısı

Araştırmanın kavramsal çerçevesinde de açıklandığı üzere feminist hukuk teorisi iki ana öge üzerine kurulmuştur. Bunlardan ilki hukuk ve toplumsal cinsiyetin iç içe geçmişliği sonucunda hukuk kuramına yansıyan sorunların ortaya çıkarılması ve çözümlenmesidir. İkinci temel öge ise feminist bakış açısıyla, hukuk kuramında gerekli değişikliklerin hayata geçirilmesidir.

Bu bölümde feminist hukukun ana öğelerinden yola çıkarak katılımcı avukatların feminist hukuk teorisine bakış açılarının ortaya çıkarılabilmesi amacıyla sorulan sorulara verilen cevapların analizi ile katılımcıların, feminizm tanımları, feminist hukuk farkındalıkları, feminist hukukun imkânlılığı ve hukukun dönüşümü (reformu) için feminist hukuka ilişkin tahayyülleri ortaya çıkarılmıştır.

3.2.1.1. Feminizm Tanımları

Katılımcı avukatların feminizm konusunda görüşlerinin ortaya çıkarılması amacıyla feminizm hakkında ne düşündükleri sorulmuş, kendi tanımlarını yapmaları istenmiştir. Verilerin analizi ile katılımcıların feminizme ilişkin bilinçlerinin yüksek olduğu, literatürdeki tanımlarla uyumlu olarak feminizmin sadece kadın erkek eşitliğini değil aynı zamanda mücadeleyi de içeren bir kavram olarak algılandığı tespit edilmiştir.

“Feminizm kadın erkek eşitliğinin dünyaya hakim olması için verilen mücadeledir bana kalırsa. Kadının erkekten üstün olduğu veya işte başka şeylerin ispatı gibi bir şey değil bu. Kadın erkek eşittir, bu eşitlik meselesi dünyaya hakim olmalıdır. Bunun için verilen mücadeleye de feminizm denir.”(katılımcı 1)

“Feminizm kavramının biraz açılması gerekir. Feminizm böyle dar bir çevrede, belli bir grup tarafından benimsenen, onlar tarafından savunulan bir kavram olarak görülüyor. Ve büyük bir çoğunluk tarafından da hoş olmayan bir kavram olarak görülüyor. Yani feminizm eşittir erkek düşmanlığı gibi, öyle görüldüğü için feminizmin anlatılmasına yönelik çalışmaların yapılması gerekir. Önemli bir kavram elbette feminizm. Uğruna mücadele verilen, grupların uğruna mücadele verdiği, çok da güzel çok da önemli, etkin bir kavram ama eksiklikleri de var.” (katılımcı 2)

“Kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmasını, cinsiyet eşitliğini savunan ve bunun için mücadeleyi benimseyen görüştür.” (katılımcı 3)

“Feminizm kadının insan haklarına ulaşma hareketidir. Feminizm, kadınların haklarını tanıyarak bu hakların korunması amacıyla eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasına yönelik muhtelif ideolojiler, toplumsal hareketler ve kitle örgütlerinden oluşan harekettir.” (katılımcı 5)

“Feminizm, erkek düşmanlığıdır (güliyor). Feminizm tam olarak anlaşılamamış bir kavram. Tüm dünyada feminizmin doğru anlaşıldığını sanmıyorum. Sadece Türkiye olarak da demiyorum, tüm dünya olarak böyle yani.” (katılımcı 6)

“Kadın ve erkeklerin eşit hak, fırsat ve sorumluluklara sahip olmasını savunan bir ideoloji olarak ifade edebilirim.” (katılımcı 7)

“Ya feminizm bu mücadelenin olmazsa olmazı. Şeylere de işte erkek düşmanı falan böyle klişeler var. Onlardan artık sıkıldık gerçekten, temelsiz saçmasapan alt yapısı olmayan, hani bizim ülkemizde Uğur Mumcu’nun meşhur bir sözü vardır ya “bilgi sahibi olmadan fikir sahibi olmak” aynen odur. Yani hiçbir bilgisi olmadan herkesin bir fikri vardır bizim ülkemizde, dolayısıyla o da öyle bir şeydir. Ama feminizm olmazsa olmazdır. Yüzyıllardır tarihsel kadın hakları mücadelesinin temelidir. Kadın-erkek eşitliğine giden yolda en önemli hayat damarıdır benim için feminizm.” (katılımcı 8)

Katılımcılar feminizmi kadın erkek eşitliğini savunan, eşitlik için mücadele içeren bir hareket olarak tanımlamakla birlikte, katılımcıların feminizm hakkındaki önyargılara da değinmeleri dikkat çekici olmuştur. Burada yapılan tanımlar içinde katılımcıların özellikle eşitlik ve örgütlülük kavramlarına vurgu yaptıkları görülmektedir. Katılımcılar feminizm hakkında bilgi sahibi olmakla birlikte, aynı zamanda feminizmin tam olarak anlaşılmadığını ya da yanlış anlaşıldığını da ifade etmektedirler. Bu yanlış anlaşılma durumunun sadece ülkemize özgü olmadığını evrensel bir durum olduğunu da dile getirmişlerdir. Dolayısıyla, araştırma kapsamında katılımcıların fikirleri esas alınarak kısaca bir feminizm tanımı yapılmak istendiğinde feminizm, “kadın erkek eşitliğinin sağlanması amacıyla girişilen örgütlü bir mücadele” olarak tanımlanabilir. Bu tanımın da kavramsal çerçevede yer alan pek çok tanımla örtüştüğü görülmektedir.

3.2.1.2. Feminist Hukuk Algısı

Kadın hakları alanında aktif bir şekilde gönüllülük esaslı ile rol alan, kadınlarla dayanışma halinde mücadele eden avukatların, özellikle hukukçu kimlikleri sebebiyle feminizmin hukuka eleştirel bakış açısı ile oluşan feminist hukuk teorisi hakkındaki düşüncelerinin, bilinçlerinin anlaşılabilmesi için katılımcı avukatlara feminist hukuk teorisi hakkında ne düşündükleri ve feminist hareketin hukuka yansımalarının neler olduğu sorulmuştur.

“Feminist hukuk, kadın erkek eşitliğinin hukuk aracılığıyla tesisini çağrıştırıyor bana. Bu anlamda şeyler var tabi, bir ara kadın bakanlığı bile vardı. Çalışmalar var devlet ve sivil toplum bazında. Birçok çalışma yapıldı. Bir tanesi feshedilen İstanbul Sözleşmesi olmak üzere”(katılımcı 1)

“Feminist hukuk, bu kavramı bilmiyorum, hiç düşünmedim, nedir feminist hukuk?” (katılımcı 2)

“Feminist hukuk, ataerkil ideolojinin bir yansıması olan hukuk sisteminde ataerkil düşünceleri deşifre ederek toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamayı amaçlar bana göre.” (katılımcı 3)

“Feminist hukuk; toplumda kadına karşı şiddetin önlenemez seviyeye geldiği bu dönemde yargılama faaliyetlerinin caydırıcı etkisinden yararlanmak istiyorsak kaçınılmaz bir yöntem olmalı.” (katılımcı 7)

“Açıkçası feminist hukukla ilgili teori çalışmaları olup olmadığından çok emin değilim.” (katılımcı 8)

Katılımcıların biri feminist hukuku hiç duymadığını söylerken diğer katılımcıların ise feminist hukuk üzerine görüşme yapılan zamana kadar düşünmedikleri anlaşılmıştır. Katılımcılar feminist hukukun tanımını yapmakta zorlanmış ve genellikle farklı temalar üzerinden yorumlarda bulunmuşlardır. Özellikle uygulamanın içinde yer alan aktivist avukatların feminist hukuk algısının yüksek olmaması düşündürücü olmuştur. Diğer yandan katılımcıların feminist hukukla ilgili olarak; yargılama faaliyetleri, hukuk sistemleri, devlet gibi ataerkil sistemin devamını sağlayan kurumların altını çizmeleri feminist mücadele önündeki en büyük engelin ataerkil sistemin devamı niteliğindeki kökleşmiş kurumsal sistemler olduğunu göstermektedir.

3.2.1.3. Hukukun Dönüşümü- Feminist Hukuk Tahayyülü

Feminist hukukun ana öğelerinden olan feminist hukuk bakış açısıyla hukuk alanında reformların gerçekleştirilmesinin imkanlılığının katılımcılar açısından ölçülebilmesi amacıyla katılımcılara feminist hukukun gerçekleşmesi için önerileri sorulmuş ve süreci hukukçular, yasa koyucu, siyasi iktidar ve diğer öznelere açısından da değerlendirmeleri istenmiştir.

“Ama kadına karşı şiddet eylemlerinde kadın cinayetlerinde kadına karşı işte şiddetin her türlü boyutundan bahsediyorum işte psikolojik, ekonomik şiddet vs. bunlarda yaptırımların fiilden daha ağır olması gerektiğini düşünüyorum ki, toplumda şey algısı olsun, bu kadınlara dokunan yanar. Kadın hakları mücadelesi ne kadar başarılı, kadına hakaret ettim 10 yıl aldım, (gülerek) hapis cezası. İşte şöyle yapsam daha iyiydi gibi. Bir çekinme oluşması için bence ilk etapta o eşitlemeyi sağlayabilmek adına en azından kadınlara karşı işlenen suçlarda arttırıcı neden haksız tahrik indirimi tamamen kaldırılmalı, cezalarda alt sınırdan tamamen uzaklaşılmalı, hatta üst sınırdan verilmeli. Bir de şey yapılmalı, arttırıcı neden yapılmalı nitelikli hal görülmeli, bunu gibi failde dokunan yanar mantığını oluşturacak bir şey olması lazım. Adalet deyince hep aklımıza öldürülen kadınlar geliyor ama tabi ki azımsanmayacak oranda da yaşarken öldürülen kadın var. Yani bir sürü şiddet türüne maruz kalıp hayattan nefret ettirilen, kendisine saygısı bırakılmayan, iş alanında aile alanında sosyal hayatta söz tanınmayan bir sürü kadın var. İşte aslında orda belki cezalarda meydana gelecek caydırıcılık bu alanlara da sirayet eder, onları da etkiler.” (katılımcı 1)

“Cinsiyet eşitliğini sağlamak bir devlet politikası olmalıdır. Anaokulundan itibaren tüm eğitim sisteminde toplumsal cinsiyet eşitliği yer almalıdır. Hayatın her alanında kadın erkek eşitliği sağlanıncaya dek her türlü yasal düzenleme hayata geçirilmeli, bütünlükçü bir politika ile iç hukuk mevzuatına yedirilmelidir. Yine uluslararası sözleşmelerin gerekleri tamamen yerine getirilmelidir. Hayatın ve hukukun içerisinde yer alan ataerkil ideoloji yansımaları ile mücadele edilmeli, rol model konumunda bulunan kamu görevlileri özellikle söylem ve eylemlerinde bu çerçevede davranmalıdır. Yine hukukçular takip ettikleri davalarda ataerkil ideolojinin yansımalarından uzak kalmalı, kararlar toplumsal cinsiyet eşitliği çerçevesinde verilmeli. Tüm kamu kurumlarının, meslek örgütlerinin, özel sektörde yer alan kurumların cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik bir politika belgesi olmalı ve etkin şekilde uygulanmalı.” (katılımcı 3)

“Neler yapılabilir. Yani bence herkesin özellikle kadınların kanun yapma sürecine dahil olması lazım. Ben mesela okuldan da biliyorum kanun yapma sürecine katılan hiç kadın hoca duymadım. Yani kanunlar sadece erkekler için olmadığına göre yani kadınları da kapsadığına göre belli bir oranda en azından kadın bulundurulması lazım. Biz bireysel olarak o sürece nasıl dahil olacaksak o yollara girmemiz lazım.” (katılımcı 6)

“Öncelikle siyasal alanda kadın temsiliinin artış göstermesi çok önemli. Yasal düzenlemeler yapılırken toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısının merkeze koyulması ve her türlü politikanın bu bağlamda üretilmesi gerekmekte. Yine hukukçuların toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda

bilgilendirilmesi, yargılama faaliyetlerinde mutlak surette bu bakış açısının ön planda tutulmasının sağlanması da diğer önemli hususlardan biri. Siyasi söylemlerin cinsiyetçi yaklaşımlardan arındırılması, ataerkil toplum yapısının değiştirilmesi için hukuk ve eğitim alanları ile sosyal ve siyasi alanlarda reformların gerçekleştirilmesi de feminist hukukun gerçekleştirilmesi için önemli adımlardan diye düşünüyorum.” (katılımcı 7)

Feminizmin bir duruş olarak benimsendiği felsefi yaklaşımlarda, sistemi değiştirmekten ziyade, var olan sistemlere feminist bakış açısının yerleştirilmesi amaçlanmaktadır. Feminist hukuk mücadelesinin amacı, var olan hukuk sistemine kadınların eşit bir şekilde katılması ve yargılama, yasa yapma gibi süreçlerin feminist bakış açısını içeren bir süzgeçten geçirilmesinin sağlanması olmalıdır. Bu doğrultuda özellikle öznel deneyim ve farklılıklara yer verilmesinden ziyade nesnellik kriterini odağına alan ataerkil hukuk sisteminde erkeğe atfedilen nesnellik kavramı üzerinden hukuk süreçleri ilerlemektedir. Tarafsızlık, rasyonel düşünme gibi kavramları odağına oturtan bir hukuk sisteminde, özellikle kadınla özdeşleştirilen zayıflık, duygusallık, öznellik gibi kavramlar dışlanmakta ve determinist bir hukuk sistemi karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, eril tahakkümün hüküm sürdüğü hukuk sistemini toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlandığı ve feminist bakış açısının dikkate alındığı bir hukuk sistemine dönüştürmek adına; eşitlik ve adalet mücadelesi veren özellikle kadın avukatların öznel deneyimleri, düşünceleri ve bakış açıları büyük bir önem arz etmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun özellikle şiddet teması üzerinden yorumda bulunmaları da hukuk sistemi içerisinde kadına yönelik şiddet sorunsalının sadece şiddet mağdurlarını savundukları davalar aşamasında değil; hayatlarının tüm alanında karşılaştıkları bir problematik olduğunu göstermek açısından önemli bir bulgudur.

Bu bölümde, katılımcılar hukukun dönüşümü için özellikle devlete, sivil toplum kuruluşlarına ve kişilerin örgütlü mücadelesine dikkat çekmiştir. Dönüşümün bir günde sağlanamayacağının altı çizilirken özellikle kadınların karar alma mekanizmalarına katılımı ve siyasal alandaki temsiliyetinin artmasına vurgu yapılmıştır. Kadının hukuksal alanda görünürlüğü ve kanunların uygulanması kadar, kanunların hazırlanması aşamasında da yer alması gerektiği savunulmuştur. Katılımcıların bu bölümde verdikleri cevaplarla hukuk ve toplumsal cinsiyetin karşılıklı ilişkilere dayanan sorunların tespiti ile çözüm önerileri konusunda yorum yaptıkları bu anlamda aslında feminist hukukun ana öğelerinden ilkinin de farkında

oldukları ancak feminist hukukun tanımı yapılması istendiğinde tam bir tanım ortaya koyamadıkları anlaşılmıştır. Katılımcı avukatların özellikle kanunlarda ve yasa yapma sürecinde yapılacak değişiklikler ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin gerçekleşmesi ile feminist hukukun mümkün olacağını düşündükleri söylenebilir.

Feminist mücadele alanı içerisinde tartışılan en büyük sorunlardan birisi de kurumsal yapıların erkek egemen olması ve kadının katılımının önünde engeller bulunmasıdır. Bu açıdan feminist hukukun sağlanmasında kadının katılımının artırılmasının hukuk faaliyetlerine etkisi katılımcılara sorularak bunun hukuk sistemi üzerinde ne gibi etkileri olacağı tartışılmıştır.

“Bence şöyle, muhakkak olumlu etkisi olur. Çünkü bir bakış açısı farklılığı getirebilir. Ama yüzde yüz bütün sorunları çözer, kadınlar dünyayı yönetsin diyemeyeceğim. Çünkü bana kalırsa erkekleşmiş zihniyete sahip kadınlar yönetsel faaliyetlerine gireceğine insan haklarına, kadın erkek eşitliğine, toplumsal cinsiyet eşitliğine inanan erkekler o kadının yerini alabilir. Ama tabi ki şey açısından kadınların sahada daha çok yer alması, işte görünür olması, evlere kapatılmaması, çalışmakta olması mücadelenin içinde yer alması açısından kadınların sayısının artmasını yargıdaki kadın hakları mücadelesine kesinlikle olumlu katkısı olur. Ama sorunun çözümü tam olarak bu değil. Çünkü maalesef meslektaşlar da var, hakim savcılar da var, zihni erkeklikle kirlenmiş, işte ataerkil toplum yapısına son derece entegre olmuş hemcinslerimiz de var.”(katılımcı 1)

“Mutlaka olumlu yansımaları olacaktır. Ancak önemli olan hukuk fakülteleri müfredatlarına, avukatlık, hakimlik, savcılık staj eğitimlerine toplumsal cinsiyet eşitliğinin esaslı bir şekilde dahil edilmesi.”(katılımcı 3)

“Yargı faaliyetlerinde görev yapan kadın sayısının artması çok kıymetli. Elbette olumlu bir katkı yapacağından şüphem yok. Fakat burada görev yapan herkesin kadın erkek farketmeksizin eşitlik kavramını içselleştirmesi, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifini pusula edinmesi gerekli. Bu bakış açısının kazanılmadığı noktada ulaşılacak istenen eşitliğe hem kağıt üzerinde hem de pratik hayatta ulaşabileceğimizi düşünmüyorum.” (katılımcı 7)

“Bence çok pozitif etkisi olur ama erkek aklına sahip kadınlar dediğimiz, literatürdeki o şeyleri yani çünkü şöyle bir şey olabiliyor. Kadınlar acıda ya da kötü zamanlarda gerçekten birbirlerine destek olabiliyorlar ama bazen öyle bir noktaya geliyorlar ki artık erkeklerin güdümüne öyle giren kadınlar var ki, düşüncesini de artık onlara teslim etmiş durumda. Yani onlar gibi düşünmeye başlamış. Tamamen kendi inisiyatifinden, özgürlüklerinden çıkmış, onlar nasıl yönlendiriyorsa öyle davranıyor. İşte o erkek aklına sahip kadın aklından çıkmış gerçekten düzgün çaba sarf eden belli bir nosyona sahip kadınlar olursa ki zaten bunların olması lazım mecliste, çok çok güzel şeyler yapılacağına inanıyorum. Aslında biz yaşadıklarımızda acılarımızda ortağız, belli hegemonyalardan kurtulabilirlerse doğru yolu bulacaklardır diye düşünüyorum.”(katılımcı 8)

Yapılan görüşmelerde, katılımcıların büyük çoğunluğu feminist hukukun gerçekleşmesi konusunda kadın sayısının nicelik olarak artırılması kadar, niteliksel

bir dönüşümün de önemli olduğunu belirtmişlerdir. Feminist dönüşüm için sadece hukuk alanında yer alan kadın sayısının artırılmasının yeterli olmayacağı, aynı zamanda eril zihniyetten arınmış kadın bakış açısının yerleştiği bir hukuk sisteminin gerçekleşmesi konusunda hemfikir oldukları görülmektedir. Bir katılımcının ifadelerinde yer vermiş olduğu üzere “zihni erkeklikle kirlenmiş”, ataerkil toplum yapısını yaşatan, yabancılaşmış kadınların değişmesi de, sayının arttırılması kadar önem arz etmektedir. Dolayısıyla, feminist mücadelenin başarıya ulaşabilmesi için sadece feminist hukuk alanında değil, toplumun tüm alanlarında cinsiyetçi normlardan arınmış fikirlerin herkesçe kabul edildiği bir toplum yapısı oluşturmak amaçlanmalıdır. Kavramsal çerçevede de yer aldığı gibi yapılması gereken köklü bir değişimdir.

3.2.2. Avukatların Feminist Hukuk Deneyimlerinin Aktarılması

Kavramsal çerçevede feminist teorisyenlerin uygulanmakta olan hukuka erkek egemen bakış açısının ve eril söylemin ürünü ve devamı olması sebebiyle güvenmedikleri ve mevcut hukukla ilgili olarak üç temel tespitle bulundukları hususu açıklanmıştı. Bu tespitlerin ilki mevcut hukuk doktrininin erkekler tarafından gerçekleştirildiği ve doğal olarak erkek önyargılarını taşıdıkları; ikincisi erkekler tarafından üretilen kuralların kadınların farklı deneyimlerini karşılamadığı ve öznellikten uzak olduğu; sonuncusu da feminist teorilerin gelişmesinin kadınların kendi tecrübeleri ve bakış açılarından üretilmiş düşünceler ile olacağıdır. Kadın hakları alanında çalışan avukatların feminist hukukun bu üç temel tespitine ilişkin deneyimlerinin araştırılması amacıyla katılımcılara avukatlık deneyimlerine ilişkin sorular yöneltilmiş ve yanıtların analizinde beş alt tema belirlenerek katılımcıların feminist hukukun hareket noktalarına ilişkin deneyimleri analiz edilmiştir.

3.2.2.1. Cinsiyet Temelli Ayrımcılık

Bu bölümde hem katılımcıların hem de hukuk sujesi olarak (davalı, davacı, tanık, müşteki, sanık vb.) kadınların sırf kadın olmaları sebebiyle hukuk alanında ve yargılamalarda uğradıkları cinsiyet temelli ayrımcılık içeren davranışlar

sorgulanmıştır. Katılımcılara öncelikle mesleklerini yaparken cinsiyet temelli ayrımcılığa maruz kalıp kalmadıkları, sonrasında ise yargılamalarda cinsiyet temelli ayrımcılık olup olmadığı hususları sorulmuştur.

3.2.2.1.1. Mesleğin İcrasında Cinsiyet Temelli Ayrımcılık

Katılımcıların avukatlık mesleğini yaptıkları esnada kadın olmaları sebebi ile uğradıkları cinsiyet temelli ayrımcılık deneyimleri sorgulanarak bu konudaki görüş ve düşünceleri sorulmuştur.

“Hemen hemen her zaman. Çünkü, kürsüde oturanlar da benimle aynı safları paylaşanlar da erkek meslektaşlar, kürsüde kadın erkek fark etmez hakim, savcılar ve müvekkiller kadın kimliğimizi bir türlü unutamıyorlar. Avukatlık, kadın kimliğimizin önüne geçemiyor. Yani bizi avukat olarak görmek çok zor bir şey. Hatta şöyle bir şey birkaç defa olmuştu, çok önemli bir şey hakkında konuşurken veya bir konuyla ilgili biraz agresif bir savunma yaparken karşı taraftan bana avukat bey dendiği, bey evet, dendiği oldu. Çünkü bu kadar ciddi bu kadar agresif bir görüşmeyi bir konuşmayı ancak bir beyefendiden bekliyorlar herhalde. Bu ilginçti, o yüzden cinsiyet temelli ayrımcılığa uğramadığım yok gibi bir şey.”(katılımcı 1)

“Yok, öyle bir şey hissetmedim ya. Bu biraz da benim karakterimle ilgili herhalde. Yani ne negatif ne pozitif herhangi bir ayrımcılık yapıldığı kanısında değilim kadın olmam nedeniyle.” (katılımcı 2)

“Ben çok hissetmedim mesleğimi yaparken cinsiyet temelli ayrımcılık. Zaman zaman küçük de olsa iş arkadaşları arasında olabilir. Ama kadın avukatların mesleklerini yaparken cinsiyet temelli ayrımcılığa maruz kaldığını düşünüyorum. Özellikle genç ve kadın meslektaşlardan çok sık duyuyorum. İşte hakim “hadi canım, kızım” falan diye bu tür duruşmalarda hitap edebiliyorlar. Mesela ceza davalarında “tuttuğunu koparan avukat” özellikle erkek avukat tercih ediliyor, kadınlar belki de boşanma davaları için ya da aile hukukundan kaynaklanan konularda işte evlilik boşanma çocuklarla ilgili konularda, yakınlık duyar diye kadınlar daha çok aile hukukuna ilişkin şeylerde tercih ediliyor. İcrada da kadın dağ başına nasıl çıkacak, yok oraya nasıl gidip haciz yapacak hep böyle kaygılar var.” (katılımcı 3)

“Ya bilmiyorum herhalde şanslıydım, hiç hissetmedim, hiç olmadı. Yani ne çalıştığım büroda, ne müvekkillerin, çünkü müvekkil zaten sana seçerek geliyor, zaten bir kadın istemese hani baştan gelmez. Serbest bir meslek ya onlara zorla dayatılan biri değilim ben. Bugüne kadar da herhangi bir duruşmada ya ben erkek olsaydım bu hakim bana farklı davranırdı gibi bir hisse hiç kapılmadım.”(katılımcı 4)

“Evet özellikle mesleğin ilk yıllarında erkek hakimler tarafından kadın avukat olarak savunmalarımız ciddiye alınmıyordu. Sözümüz kesilerek müdahale edebiliyorlardı.”(katılımcı 5)

“Evet, özellikle staj evresinde kalınıyor bence. Yani her evrede ama çoğunluğu staj evresinde oluyor diye düşünüyorum. Çünkü böyle genelde erkek egemen olan bürolarda kadın stajyer istenmesi işte bu başlı başına

rahatsız edici ve eşitsiz bir tavır zaten. Yani onun dışında sahada da aynı şey, karşılıklı avukatlarla geldiğimiz zaman, bir kıdemli avukatla erkek avukatla özellikle yaşlı erkek avukatla karşı karşıya geldiğimizde büyük sıkıntılar yaşıyor tabi.”(katılımcı 6)

Tahakkümü sürdürebilmenin bir yolu olarak, egemen gruplar ikincil konuma yerleştirilen gruplar üzerinde çeşitli ayrımcılık davranışlarını uygular ve bir süre sonra bunlar kabullenilmiş kurallar haline dönüşür. Ataerkil düzeni devam ettirmenin yollarından birisi de siyasi erki kullanarak toplum üzerinde bu tahakkümü sürdürmektir. Siyasi erkin denetim araçlarından birisi olan hukuk da, aslında bu tahakkümü sürdürebilmenin araçlarından birisi haline gelmiştir. Katılımcıların bu konudaki görüş ve düşünceleri analiz edildiğinde, katılımcıların büyük çoğunluğu mesleğini icra ederken cinsiyet temelli ayrımcılığa maruz kaldıklarını dile getirmektedirler. Bu ayrımcılığın hem yargılamaları yürüten hakim, savcı vb. meslek gruplarından, hem de katılımcıların kendisi gibi avukat olan meslektaşları tarafından yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla feminist hukuk teorisyenlerinin, hukuk uygulayıcılarının ataerkil bakış açısına sahip olduğu yönündeki tespitlerine katılmak mümkün görülmektedir. Ayrımcılığa uğramadığını dile getiren katılımcılar ile mesleğin ilk yıllarında ayrımcılığa uğradığını söyleyen bir katılımcının yaşları dikkate alındığında ayrımcılığa uğramadığını söyleyen katılımcıların genç yaşlarda uğradıkları ayrımcılığı dönemin koşullarına göre olağan kabul etmiş olabileceklerini düşündürse de bu konuda bir sonuca varmak araştırmanın sınırlılıkları sebebiyle mümkün görülmemektedir. Katılımcılar tarafından ayrımcılık davranışlarının genç yaşta, mesleğin başında ve erkek meslektaşları tarafından yapıldığı vurgusu da yapılmıştır.

3.2.2.1.2. Yargılamalarda Cinsiyet Temelli Ayrımcılık

Mevcut hukuk sistemi içinde, kadına yönelik ayrımcılığın görüldüğü aşamalardan birisi de yargılama sürecidir. Katılımcıların yargılama aşamasında, sürece dahil olan tüm kadınlar açısından karşılaşmış oldukları deneyimlerini göz önünde bulundurarak, bu konudaki görüş ve düşünceleri alınmak istenmiştir.

“Bize yapılan zaten var. Onu da belki biraz kanıksadık ama müvekkillere de yapıyor ve bu bizim müvekkili temsil ederken kadın kimliğine

sahip olduğum için ona bazen zarar mı veriyorum düşüncesine kapılıyorum. Bi de yargıda bize yönelik olanların dışında tabi ki kadın hakları, kadın şiddeti, kadının toplumsal olarak konumlandırılışıyla alakalı yüzlerce binlerce önyargı var. Mutlaka davalarda da bir uyumsuzluk söz konusu olduğu için bir tanesine denk geliyorsun ister istemez. Kadın lehine durumlarla çok az karşılaşmakla beraber yargılamalarda eşitsizliğin ve taraflı adaletin olduğunu düşünüyorum. Genel olarak güçlü tarafı erkek tarafını tutuyor yargı.”(katılımcı 1)

“Kesinlikle düşünüyorum. Tek bir örnek üzerinden konuşmak gerekirse. Kadın cinayetlerinde sivil toplum örgütlerinin “kravat indirimi” olarak nitelendirdikleri takdiri hafifletici sebep hiçbir koşulu olmamasına rağmen büyük bir oranda uygulanırken örselenmiş kadın sendromu yaşayan kadınların kendi canlarını korumak amacı ile gerçekleştirdikleri cinayetlerde öz savunma durumu tamamen yok sayılarak en üst haddeden cezalar veriliyor. Bence bu davalar üzerinde kadınlara gözdağı veriliyor.” (katılımcı 3)

“Her zaman, tabi ki. Kadının beyanı esas mıdır’dan yola çıkarak yani kadının bağırması, güvenmemesi, saldırıya geçmemesi, susması, bir ay sonra muayeneye gitmesi ya da 3 ay sonra olayı anlatması bunlar hep ayrımcılık temelli yargılamalar zaten. Ya da işte erkeğin ne bileyim evine gidilmesi, ya da oturulup içki içilmesi bunlar hep başlı başına yani hiç duymadım, erkeğe karşı bir suç işlendiğinde böyle bir şey konuşulduğunu, yani erkeğe kadının evine mi gittin diye hiç sorulduğuna hiç karşılaşmadım.” (katılımcı 6)

Katılımcıların hepsi; şikayetçi, sanık, davalı, davacı gibi sıfatları fark etmeksizin yargılamalara katılan kadınların cinsiyet temelli ayrımcılığa uğradığını düşündüğünü dile getirmiştir. Katılımcıların cevaplarından, kadın veya erkek olmaları fark etmeksizin eril bakış açısına sahip kanun uygulayıcılarının ataerkil bakış açılarının yargılamalara yansıdığı ve kararlarını etkilediği sonucuna ulaşmak mümkündür. Bu konuda katılımcıların dile getirmiş olduğu düşüncelerinden de anlaşıldığı üzere ataerkil düzenin eril zihniyetine sahip durumdaki hakim, savcı ya da avukat tüm hukukçular cinsiyetçi önyargı ve söylemleri yeniden inşa etmektedirler. Feminist hukuk mücadelesinin amacına ulaşabilmesi için yargılama süreçlerinde eşitlikçi bakış açısının yerleştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

3.2.2.2. Örgütlü Feminist Mücadele

Feminizmi tanımlarken de dile getirdiğimiz gibi feminizmi, mücadelecı kadın hareketinden ayrı değerlendirmek doğru olmayacak ve eksik bir değerlendirme olacaktır. Feminizmi çözümlemek için kadın hareketine de değinilmesi gerekmektedir. Bu nedenle katılımcılara herhangi bir komisyon, dernek, sivil toplum

kuruluşu (STK) vb. üyelikleri olup olmadığı; kadın hakları alanında örgütlü mücadele ve feminist hareket hakkında düşünceleri sorulmuştur.

3.2.2.2.1. Örgütlü Mücadele

Katılımcılara kadın hakları alanında örgütlü mücadele ile ilgili düşünceleri sorulmuş ve devamında örgütlü mücadelenin kısıtlılıkları hakkındaki görüşleri alınmıştır.

“Kadın hakları alanında örgütlü mücadelenin önemi hele hele son günlerde arttı, son derece önemli bu örgütlü mücadele ve yılmadan yapılması gereken bir mücadele. Son derece önemli kadın hakları açısından bu ülkede özellikle, hele bu İstanbul Sözleşmesi başta olmak üzere.” (katılımcı 2)

“Örgütlü mücadele çok önemli yani dayanışmak, süreci dayanışmayla yürütmek çok önemli. Bunu yapan kadın örgütleri var. Çok da emek veriyorlar ama biraz imkanları sınırlı. Sınırlı olduğu için de ben o örgütlerin içinde yer almayı tercih etmedim.” (katılımcı 3)

“Bu işte, bu mücadelede birlikte yer aldığımız meslektaşlarımızın varlığı, duygudaşlık benim için en büyük motivasyon kaynağı. Kolektif mücadelenin bireysel mücadeleye oranla sonuca daha etkili olduğu kadın mücadelesinin en önemli deneyimi benim açımdan. “Asla yalnız yürümeyeceksin”, “Ya hep beraber ya hiç birimiz” kadın mücadelesini özetleyebilecek en güzel sloganlardan biri.” (katılımcı 3)

“Tabi ki örgütlü mücadeleye her konuda inanıyorum. Ama kadın hakları ya da mağdur haklarında örgütlü mücadelenin çok daha önemli olduğunu düşünüyorum. Elimden geldiği kadar da katkı koymaya çalışıyorum bu çalışmalara.” (katılımcı 4)

“Örgütlü mücadele farkındalık yaratabilmek adına çok önemli, o yüzden bulunduğum şehirdeki öncelikli ihtiyacımız örgütlenmeyi sağlamak.” (katılımcı 7)

Katılımcıların örgütlü mücadele ve feminist mücadeleye ilişkin düşünceleri farklı sorular aracılığıyla elde edilmiş olduğundan cevapları açısından farklı alt kategoriler oluşturulmuştur. Ancak bu iki kategori hakkında düşünceleri kategoriler arasındaki bağlantı sebebiyle birlikte değerlendirilecektir.

3.2.2.2.2. Feminist Hareket

Katılımcılara ülkemizdeki feminist hareket hakkında ne düşündükleri ve feminist hareketin hukuka yansımaları hakkındaki görüşleri sorulmuştur.

“Türkiye’deki feminist hareketle ilgili düşüncelerim son derece olumlu çünkü yoktan var eden ve tüm dışlamalara tüm hor görmelere rağmen bence çok güzel sonuç alan ve ses çıkaran varız diyen bir hareket, Türkiye’deki

feminist hareketi. Tek bir sorunu olabilir. O da bölünmüşlüğü. Bu kadar baskıya bu kadar ötekileştirmeye hatta suçlu göstermeye rağmen damgalamaya rağmen feminist hareket iyiye gidiyor. Hem aldığı sonuçlar olarak hem de yarattığı algı olarak. Bugün kadın cinayetleri konuşuluyor. Bu güzel bir şey yani bu yok sayılmıyor. İşte dizilerde yer alıyor, sivil toplum daha farklı davranıyor. Yani sadece kadın hareketi olmasa bile STKların da meseleye böyle bir mecburi yaklaşımları var. Bunu konuşmak zorundayız bu konuda bir şey yapmak zorundayız diye. Bu feminist hareketin başarısı.” (katılımcı 1)

“Çok az bir grup mücadele ediyor. Yani mücadele eden grubun ya da feminist hareketin güçlenmesi lazım. Çok yavaş gidiyor çünkü.” (katılımcı 2)

“Bence Türkiye’de feminist hareket hala hiç oturmadı çok da geç kalınmış, başlanmasına çok geç kalınmış bir hareket bence. O yüzden tam oturduğunu düşünmüyorum.” (katılımcı 6)

“Bir consensus olduğu zaman ya da en baştan en dibe kadar bir irade birlikte hareket ettiği zaman ne güzel şeyler yapıldığını gördük. Mesela İstanbul Sözleşmesi, işte devlet iradesi de karar verdi Nahide Opuz kararından sonra Türkiye dünya platformda çok kötü bir duruma düşmüştü, cezalandırma yoluna gidilmişti falan onu yok etmek için de olsa, biz bunu nasıl yok edebiliriz işte uluslararası bir sözleşmede biz öncü olalım, İstanbul’da imzalsın, şöyle bir gelişme olsun diye çok güzel adımlar atıldı. Keza ona ilişkin uygulama kanunu 6284 Sayılı Kanun yapıldı, yani istense yapılabilir demek ki bunlar ama yeterli mi tabi ki değil ve bunlar zaten feminist hareketin çabasıyla oldu.” (katılımcı 8)

Katılımcıların örgütlü mücadele ve feminist hareketle ilgili görüşlerinin gereklilik, farkındalık ve imkanlar etrafında toplandığı anlaşılmakla kavramsal çerçevede yer alan feminizm ve feminist hukuk için örgütlü mücadelenin ve feminist hareketin vazgeçilemez olduğu görüşü ile uyumlu olduğu anlaşılmaktadır. Örgütlü mücadelenin katılımcılar açısından aynı zamanda bir motivasyon kaynağı olduğu ve feminist harekette umudun sürdürülmesi açısından önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Katılımcılar Türkiye’de feminist hareketin hukuka yansımalarının uluslararası sözleşmelerin kabulü, kanun yapma sürecine ve davalara müdahillik, kadın cinayetlerinin takibi gibi konularda olduğu dile getirilmiştir. Feminist hareketin genel olarak kadınlar arasında bilinç yükselmesini sağladığı saptaması da yapılmıştır.

3.2.2.3. Toplumsal Cinsiyet Eşit(siz)liği

Eril bakış açısı, toplumsal ilişkilere ve dolayısıyla hukukun her alanına etki etmiş durumdadır. Hukuk, toplumsal cinsiyet eşitliğinin kurulmasında, devam

etmesinde ve sona erdirilmesinde çok önemli bir yere sahiptir. Toplumsal kuralların zamanla hukuk kurallarına dönüşmesi sebebiyle toplumun ve kanun koyucuların içinde bulunduğu toplumun yaygın bakış açısı ataerkil bir bakış açıysa hukuki düzenlemelerin de ataerkil olması kaçınılmazdır. Hukuk kurallarının ihlali halinde yaptırımlar öngörülmüş olması da uygulayıcıların bakış açısının önemini ortaya çıkarmaktadır. Yine hukuki düzenlemeler tarafsız veya eşit görünse de kadınların toplumsal konumları, ihtiyaçları, farklılıkları vb. gözlemlenmeden yapılacak uygulamaların eşitlik ve adaleti sağlamayacağı açıktır. Kavramsal çerçevede de açıklandığı üzere feminist hukuk teorisi, hukuk kuramını feminist eleştirel bir bakış açısıyla çözümler ve hukuka kök salmış toplumsal cinsiyetçi önyargıları gün yüzüne çıkarmayı amaçlar. Feminist hukuk teorisi içindeki çeşitli feminist duruşların, hukuki anlamda eşitlik düşüncesine yönelik türlü eşitlik anlayışlarından kaynaklandığı da açıklanmıştır. Bu sebeple katılımcılara toplumsal cinsiyet eşitliği, eşitlik, adalet anlayışları, kadın avukat olmaya ilişkin deneyimleri, yargılamalarda bulunan kadın sayısının artmasının eşitsizliğe etkisinin ne olacağı soruları yöneltilerek hukuk alanında hissettikleri toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ilişkin deneyimleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

3.2.2.3.1. Eşitlik Ve Adalet Algısı

Katılımcılara eşitlik ve adalet kavramları hakkındaki düşünceleri sorulmuş ve öncelikle bu kavramlara ilişkin benzerlik, aynılık, farklılık yaklaşımlarının ortaya çıkarılması ve katılımcıların kendi eşitlik ve adalet tanımlarının hangi yaklaşım üzerine şekillendiği anlaşılmaya çalışılmıştır.

“Adalet deyince adaletin daha çok hızlı yerini bulması geliyor. Şimdi yargılamalar çok uzadığı için sadece kadınlar özelinde düşünmeyip yargılamaya maruz bırakılmış herhangi bir birey için yargılamalar gerçekten çok uzun sürüyor. O yüzden adaletin zamanında tecelli etmesi bana adalet düşüncesini veriyor. Hızlı olması biraz yani. Hızlı olması derken tabi ki çok hızlı olması da adaleti adaletlikten çıkarıyor. Ama makul sürede yargılamaların neticeye ermesi adaleti düşündürüyor bana. Eşitlik bana iyi şeyler çağrıştırmıyor. Eşitlik bana eşitsizliği çağrıştırıyor. Böyle bir problem var yani eşitlik deyince eşitlik öyle bir hayalmiş gibi geliyor ki bana bütün eşitsizlikler sıralanıyor gözümün önünde. Tabi ki bu eşitsizliklerin başında da kadın-erkek eşitsizliği kadınların köle kimliğinden bir türlü sıyrılamayışı geliyor aklıma.”(katılımcı 1)

“Eşitlik kavramının yeterli olmadığını, kadın-erkek eşitliğini hayata geçirmek için yeterli olmadığını düşünüyorum. İçinde pozitif ayrımcılığı da barındıran bir eşitlik olabilir veya mesela fırsat eşitliği eşitlik kavramına giriyor. Ancak adilane bir yöntemle eşitlik yakalanabilir diye düşünüyorum. Eşit olan her zaman adil değildir.”(katılımcı 3)

“Adalet ve eşitlik asla aynı şey değil. Eşit olmak ve adil olmak. Her zaman eşit değiliz ama eşit olmayanların adaletinin sağlanması gerekiyor zaten. Yani eşitler arası bir adaletten bahsetmek lazım. Eşit olmayanlar arasında adaleti sağlamaya çalışmak zaten eşitliği de bozuyor, adaleti de bozuyor.” (katılımcı 6)

“O yüzden hukukta kadın erkek eşitliği kanunlar üzerinde varmış gibi gözüktü de kanun uygulayıcıları kadın erkek eşitliğine inanmadıklarından hukukta da kadın erkek eşitliği yok bence. Hatta bizim mesleğimizi icra ederken erkek meslektaşlarımızla yan yana durduğumuz salonlarda bile kadın erkek eşitliği yok. Çünkü kimse bir erkek avukata beyefendi demezken sırf orda cinsiyetimizi vurgulamak için bize hanımefendi diyebiliyorlar.” (katılımcı 1)

“Hukuk fakültelerinde toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın hakları konulu müfredata dahil edilmediği için hukukçular eril bakış açısı ile hukuk eğitimi alıyorlar. Bu da yargıya eril bakış açısı getiriyor. Kararlar bu şekilde çıkıyor.Yasalarda yer alan eşitlik fiili olarak kararlara yansımıyor.”(katılımcı 5)

“Her ne kadar Anayasal zeminde teorik bir eşitlikten bahsediliyorsa da pratikte bu eşitliğin uygulanmadığını ve bunun göz önünde tutulmadığını görüyoruz. Yargı erkinin, ataerkil toplum yapısının etkisinden kurtulamamış olması da bu eşitliğin sağlanamamasında en büyük etkenlerden biri. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin siyasal ve sosyal zeminde sağlanması ve yargılama faaliyetlerinin de bu perspektifle yürütülmesi neticesinde gerçek bir eşitlikten bahsetmemiz mümkün olabilir.” (katılımcı 7)

Katılımcıların eşitlik ve hukukta kadın erkek eşitliğine ilişkin düşünceleri sorulduğunda görünürde bir eşitlik varmış gibi düzenlemeler olsa da uygulamalar açısından bir eşitlikten bahsedilemeyeceği dile getirilmiştir. Ayrıca kavramsal çerçevede de yer alan şekilde kadınlar açısından bir eşitlikten bahsedilebilmesi eşit şartların sağlanması gerektiği, tarafsız görünen yasaların bu haliyle adaleti sağlamayacağı, eşit olanın adil de olduğu anlamını taşımayacağı ortaya konmuştur. Feminist hukuk teorisyenlerince de dile getirildiği gibi yargıda ataerkil toplum yapısının etkisinin hüküm sürdüğü katılımcılar tarafından da açıkça dile getirilmiştir. Özellikle hukuk eğitiminin eril bakış açısı ile sürdürüldüğü, yargılamaların uzun sürmesi sebebiyle adaletin sağlanmasında gecikildiği, gerçek bir eşitlikten söz edebilmek için kadınların öncelikle erkeklerle eşit şart ve konuma gelmesi gerektiği katılımcılar tarafından dile getirilen sorunlar olmuştur.

3.2.2.3.2. Toplumsal Cinsiyet Roller

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılabilmesi için öncelikle kalıplaşmış toplumsal cinsiyet rollerinin ortaya çıkarılarak bu yargılarla mücadele edilmesi gerekmektedir. Katılımcıların, kendilerine yöneltilen sorulara kadının ev içi rolleri, toplum tarafından omuzlarına yüklenen kadınlık rolleri ile ilgili vurgular yaptıkları görülmüş ve bu sebeple katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin yorumları bir alt kategori olarak ele alınmıştır.

“Hukuk metinlerine baktığımızda kadın erkek ayrımı görmüyoruz çoğu noktada. Her insan diye başlıyor Anayasa ve işte uluslararası sözleşmeler, kanunlar, kadına kadın olduğu için veya erkeğe erkek olduğu için özellikle yüklenen bir şeyler yok gibi görünüyor ama biz o kanunların uygulamasının içine girdiğimizde mesela basit bir boşanma davasından bahsederek yemek yapmak kadının görevi gibi görülüyor, orda bir uygulamadan kaynaklı toplumsal normların uygulamaya girdiği dank ettiğini görüyorsun. Kanunun hiçbir yerinde böyle bir ayrım böyle bir sorumluluk olmadığı halde mahkemeler o yükümlülüğü kadından bekleyip kadın bunu yerine getirmedğinde de kadını kusurlu görebiliyorlar. Yani kadınların ekonomik bağımsızlığına sahip olmaması veya işte olmaya çalışırken bu sefer onlardan beklenen ev içi rolleri yerine getirememesi gibi şeyler bana gelen dosyalarda en büyük etken oluyor. Çünkü İstanbul’da çalışan kadın nüfusu da çok yüksek belki onun da etkisi vardır. İstanbul’u değerlendirecek olursam en çok dikkati çeken şey o oldu. Yani kadınlar çalışmakla hem çalışması bekleniyor hem de eviçi görevlerde de işte annelik hem mutfakta çalışmak falan evin temizliği bunlar da bekleniyor, kadınlar bu ikisi arasında sıkışmış gibi geliyor bana. Çünkü erkeklerden bunlardan sadece biri bekleniyor.”(katılımcı 1)

“Kadınlar çok daha düşük ücret alıyorlar ve kadınlar hukuki şeylerde özellikle avukatlıkta stajyer olarak bile çok tercih edilmiyorlar. Çünkü işte kadın yarın evlenir, çocuk yapar, bilmem ne bize sekte vurur. Ya da onu çok şu işe gönderemem, şu hacze gönderemem, şuraya gönderemem ama erkek olsa her yere koşturabilirim diye düşünüyor stajyerken bile. Dolayısıyla daha sonrasında da aynı işi yapsa bile kadın avukatlara eşit davranılmıyor. Ne ücret olarak ne iş, görev dağılımı olarak.”(katılımcı 8)

“Çünkü avukatlar hakim ve savcılara nazaran daha önemsiz bir işi daha az itibar gören işi yapıyorsa o zaman bu avukatlık kadınlara daha yaraşır erkeklere ise daha üst meziyetler içeren hakim savcılık yakışır diye düşünüyor olabilir... Hakimliği savcılığa daha yerleşik daha oturaklı daha kadın yapısına uygun görüyor olabilirler. Çünkü kadının bir de aile hayatı olacak ya, savcı ise işte suç olaylarında olay yerine intikal edecek daha kirli işlerle uğraşıyor olacak otopsiler vs. onlar kadınlara uygun görülmemiş olabilir kadınlar da bunları tabi ki zaman içerisinde kendilerine uygun olmadığına kanaat getirmiş olabilirler toplumsallaşarak.” (katılımcı 1)

“Ama şeyde belki farklı olmasının sebeplerinden biri toplumdaki kadına verilen roller, kadının görevleri çok daha farklı, çok daha yoğun olduğu için belki kadınlar avukatlığı tercih etmiş olabilirler. Kendilerini çocuklarına ailesine evine ayıracağı zaman avukatlıkta daha geniş olabilir.”(katılımcı 2)

“Hakimlik ve savcılık mesleğinin çok önemli ve ciddi bir iş olduğu düşünüldüğünden kadınlar için uygun bir meslek tercihi olmadığına toplumsal olarak kabul görmüş olması. Bunun esas sebebi de toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kadına yönelik ayrımcılık.” (katılımcı 7)

“Bir de evli iseniz ve çocuğunuz da varsa toplumun sizden beklentisi önce eş ve anne olmanız ve bu görevleri yerine getirmeniz. Meslekte yükselmenizi sağlayacak eğitime vakit dahi ayıramazsınız.” (katılımcı 5)

“Evet, erkek avukatlar daha fazla para alabiliyor. Müvekkillerin erkek avukata bakış açısı onun evi geçindiren aile reisi konumu nedeni ile talep ettiği ücret makul karşılanabiliyor.” (katılımcı 5)

Katılımcılar, kendilerinden beklenen toplumsal cinsiyet rolleri sebebiyle meslek seçiminde, alan seçiminde, ücret dağılımında yaşadıkları eşitsizlikleri dile getirmişlerdir. Yine müvekkilleri de dahil olmak üzere tüm kadınlardan beklenen, kadınlık, annelik, eş rolleri sebebiyle ortaya çıkan toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ve hukuka yansımalarını anlatmışlardır. İşte feminist hukuk da toplumsal cinsiyete ilişkin bu çözümlemelerin yapılması gerekliliğinden ve toplumsal cinsiyet eşitliği sağlanamadan ve hukuk bu eril bakış açısından kurtarılmadan gerçek bir eşitlikten bahsedilemeyeceğini dile getirmektedir. Bu sebeple feminist hukukun gerçekleşmesi son derece önemlidir.

3.2.2.4. Kadınlar Aleyhine İşleyen Hukuk

Ataerkil sistemin getirdiği düzende erkekler kamusal alanda egemen oldukları gibi özel alanda da egemenliklerini sürdürmektedir. Bunun sonucu olarak erkekler mevcut egemen hukuk sistemi tarafından korunurken kadınlar hukuk korumasının ve diğer yasal destek mekanizmalarının dışında kalmaktadır. Bu durum kadınların kendilerini koruması gereken hukuk mekanizmaları eliyle bir kez daha ezilmesine ve adalet sistemine olan inancını yitirmesine sebep olmaktadır. Katılımcılar da hukuk sistemindeki kimi kurumların kadınlar aleyhine işletildiği tespitinde bulunmuşlardır.

“Orda bize bir ivme sağlayabilir gibi geliyor bana. Yoksa böyle eşitmişiz gibi yasalar üzerinden gidersek kadının fail olduğu vakalarda kadının şiddet uygulayan olduğu durumlarda kadınlara hiç indirim falan uygulanmıyor. Ya da işte kadının hangi saiklerle o suça itildiği veya o suçu gerçekleştirdiği araştırılmıyor. Ama erkekler muhakkak ki haksız tahrik altında suç işlemiş oluyorlar. Tahrikin kaynağı kadın oluyor.” (katılımcı 1)

“Bu konuda bilinen bir örnek aynı işyerinde çalışan kadın ile erkek arasında yaşanan gönül ilişkisi nedeniyle kadın işçinin işine son veriliyor ama erkek işçi çalışmaya devam ediyor olması nedeniyle kadın işçi tarafından işe

iade davası açılmış ama yerel mahkeme bu davayı reddetmişti. Bu karar nedeniyle Türkiye ayrımcılık yapmama kuralı ihlali gereği mahkum da olmuştu.” (katılımcı 5)

“Öncelikle kadınların şey olmadığını otomatik olarak ahlaksız olmadığını ve o vakada mesela benim temsil ettiğim şahsın aslında şu şu şu Saiklerle hareket ettiğini gibi bir ispat şeyinde buldum kendimi, bir ispat girdabında. Çünkü biraz önyargı var. Mesele bir iddia varsa erkek tarafından gelen onun aksini ispatlamak daha zor. Çünkü nedense kadının ahlaksızlığa daha meyilli olduğunu düşünebiliyorlar mesela.” (katılımcı 1)

“Bir tane en son yaşadığım bir olay var mesela. Kadındaki durum suydı, ben onu şikayet ettiğim zaman, artık ben de bıraktım fiziksel şiddeti de hat safhadaydı adamın, ben onu şikayet ettiğim zaman daha fazla hırslanıyor, bana daha fazla zarar veriyor ve ben şikayet ettiğim zaman bir sonuç çıkmıyor zaten. Yani yaşadıklarından dolayı kadınların öyle de bir çekincesi var. Yani verilen tedbir kararları mesela, kısa süreli tedbir kararları hiçbir şekilde önlemiyor erkeklerin şiddetini. Şiddet uygulayan kocaya karşı ben onu şikayet ettiğimde ne oluyor, vazgeçti. Vazgeçti yani, şeye git diyorum, can havliyle beni arıyor, polis çağır diyorum, karakola polise gittiğimde benden darp raporu bilmem ne isteyecek diyor, ben bu korona ortamında hastaneye nasıl gideyim diyor mesela. Hadi korona şu anda olağanüstü durum da, genel anlamda böyle kadınların çok çok çok çok problemleri. Caydırıcı etken çok fazla.” (katılımcı 2)

“Bu mücadelede karşılaştığımız en büyük zorluklardan biri erkek egemen adalet anlayışı ile kamu otoritelerinin aslında var olmayan/etkin olmayan göstermelik mücadele araçları. Örneğin şiddete maruz kalan kadınlara hizmet vermek amacı ile oluşturulan “aile içi şiddet bürolarının” aradan geçen birkaç yıla rağmen halen tam anlamıyla hayat bulmaması kadınları örselemekte, mücadelelerinin sekteye uğramalarına ve hatta bu mücadeleden vazgeçmelerine sebep oluyor ne yazık ki.” (katılımcı 3)

“Mesela, bizim gönüllü olarak takip ettiğimiz kadın cinayetleri çocuk istismarı dosyalarında müdahale taleplerimiz sürekli reddediliyor halbuki biz gönüllüyüz, yani kimse bize bir para vermiyor oraya gidelim diye. Biz oraya gönüllü gelmişiz ve kadının hakkını savunmak için ordayız. Bize bir değer vereceklerine sokmuyorlar dosyalara.” (katılımcı 8)

“Yani şey yapmadan veriyor ya, tedbir kararını mesela incelemeden, özümsemeden, benimsemeden veriyor. Kimlik bilgilerinin değiştirilmesi kararı vardı ya bi ara, ya bir hakim kimlik bilgilerinin değiştirilmesi kararını 6 ay süreyle verebilir mi ya. 6 ay süreyle kimlik mi değiştirilir. Yani demek ki bu konuyu özümsememiş, anlamamış, öyle işte laf olsun diye adet yerini bulsun şeklinde kararlar vere vere gidiyor.” (katılımcı 2)

“En son bir dosyamızda nitelikli cinsel istismara uğrayan 18 yaşından küçük bir çocuk, onun rızasıyla mı oldu olmadı mı hala bunu tartışıyor olmamız bile bana çok zul geliyor açıkçası. Ha bir de hakim sorgularken tanık dinletmiştik biz. Tanıkları sorgularken bunlar daha önce arkadaş mıydı diye sordu. Ya önceki arkadaş olsa bile bu tecavüz etmeyeceğini göstermez ki. Yani evlilikte bile tecavüz diye bir kurum var. Önceden tanışıklık tanışmış olmak suçu ortadan kaldırmıyor. Hani o soruyu sormanın o dosyaya hiçbir katkısı yok. Ama zihinleri bu şekilde. O yüzden bu şekilde davalarda özellikle taraflar açısından hele bir kadınsa mağdur, suçlayıcı, geçmişini sorgulayıcı, kılık kıyafetini sorgulayıcı, dışarıda bulunduğu saate kadar sorgulayıcı, telefonunun rengi kadar sorgulayıcı. Pembe telefon kullanıyor diye haksız tahrik indirimi verildi bu ülkede.” (katılımcı 8)

Tüm feminist kuramlar gibi feminist hukuk teorisinin de gelişmesi hukukun kadınların kendi deneyim ve bakış açılarından üretilmesiyle gerçekleşebilir. Oysa ki, mevcut hukuk düzeninde kamusal ve özel alan fark etmeksizin egemen olan erkeklerin hukukla da desteklenmeleri ile kadınlar çaresiz ve erkeklere muhtaç bırakılmaktadır. Örneğin; katılımcıların da bahsettiği gibi şiddete uğrayan kadınlar adli mekanizmalara başvurduğunda bir kez daha mağdur edilerek şiddeti uygulayan erkek faile geri dönmek zorunda bırakılmaktadır. Kadınların adli sisteme olan güven ve inancının azalması hem özel hem de kamusal alanda gücü elinde bulunduran erkekliği, eril şiddeti ve tahakkümü güçlendirmektedir. Katılımcıların cevaplarından anlaşıldığı üzere; kadınların yargılamalar esnasın “ahlak”, “namus” gibi subjektif ve ataerkiye özgü soyut gerekçelerle örselenmesi sorunu büyük bir sorundur. Kadınlar, hukuk eliyle ataerkil bir kısır döngünün içine hapsedilmektedir. Bu döngüden çıkışta hukukun feminist bir bakış açıyla yeniden dizaynı ve köklü bir zihniyet değişiminin gerçekleştirilmesi ile mümkün olacaktır.

SONUÇ

Ataerkil sistemin devamlılığını sağlayan kurumların en önemlilerinden birinin de hukuk olduğu tüm feminist teorilerde kabul edilen bir gerçektir. Hukuk, hem özel hem de kamusal alanda kadın erkek eşitliğinin sağlanması, ataerkil bakış açısının sona erdirilmesi için kullanılabilecek önemli bir güç olmakla birlikte mevcut durumda tam tersi bir etkiyle eşitsizliğin ve ataerkinin sürdürülmesinin araçlarından biri haline gelmiştir.

Bu araştırmada ortaya konulmaya çalışıldığı üzere feminizm ve toplumsal cinsiyet eşitliği de birbirinden ayrı düşünülemeyecek kavramlardır. Kadınlar kendilerine yüklenen ev içi toplumsal cinsiyet rolleri sebebiyle çoğunlukla kamusal alana çıkmakta zorlanmakta kamusal alanda kendine yer bulan kadınlar ise yine bu roller sebebiyle kısıtlı bir alana sahip olabilmektedir. Sosyalist feministlerin de tespit ettiği gibi kadınlar işe girip erkeklerle eşit şekilde çalışsa bile ev içi işler de kendilerinden beklenmektedir. Üstelik bu ev içi emeğin maddi bir karşılığı da yoktur. Bu örnek üzerinden gidecek olursak, feminist teoriler ev içi emeğin ücretlendirilmesi taleplerini dile getirmiş ve bu amaçla feminist bir mücadele gerçekleştirmişlerdir. Elbette bu taleplerin karşılık bulacağı yer de hukuk düzenlemeleri olacaktır. Ev içi emeğin ücretlendirilmesi yasal düzenlemelerde yerini bulacak ve sonrasında eşitliğe inanan, hukuku doğru anlayan ve yorumlayan uygulayıcılar aracılığıyla bu hakkın kullanımı sağlanacaktır. Dolayısıyla feminizm ve hukuk arasındaki ilişki ile hukukun feminist eleştirisi sonucu şekillenen feminist hukuk teorisi farkındalığı hak eden hatta kadınlar için hayati değer taşıyan kuramlardır.

Araştırmanın kuramsal bölümünde de açıklandığı gibi hukukun önemi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin daha doğrusu eşitsizliğin kurulmasında, devam ettirilmesinde ve sona erdirilmesinde de karşımıza çıkmaktadır. Yasa yapıcıların toplumsal cinsiyet bakış açısı yasalara sirayet ettiği gibi, uygulayıcıların bakış açısı ile de tarafsız görünen yasalar ayrımcı bir hal alabilmektedir. Araştırmanın analizi kısmında katılımcıların da örnek verdiği ceza hukukunda yer alan haksız tahrik indiriminin erkek failler lehine “kadının pembe telefon kullanması” gibi tamamen öznel bir ataerkil bakış açısı ile uygulanması gibi örneklerle sık sık karşılaşmaktadır. Katılımcıların hepsi ne yazık ki uygulamada benzeri örneklerle

sıklıkla karşılaştıklarını dile getirmişlerdir. Kadın hakları alanında çalışan katılımcı avukatların çoğu kendisinin de meslekte hem müvekkiller, hem diğer avukat meslektaşlar, hem de hakim, savcı vb. uygulayıcılar tarafından cinsiyet temelli ayrımcılığa uğradıklarını dile getirmişlerdir. Yine yargılamalara tanık, davalı, sanık veya benzeri her hangi bir şekilde dahil olan kadınların da çoğunlukla cinsiyet temelli ayrımcılığa uğradıklarını anlatmışlardır. Hatta şiddete uğrayan kadınların yargıya başvurdıklarında ikincil örselenmeleri sebebiyle sürecin dışına çıkarak şiddet göreceklerini bildikleri halde vazgeçtiklerini söylemişlerdir. Bu durum kadın haklarının ihlali olarak değerlendirilmelidir.

Araştırmanın sorunsalının tespiti aşamasında faaliyet alanı olarak kadın hakları mücadelesini seçen ve bu alanda gönüllü mücadele eden avukatların kadın hakları, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması konularında çok önemli bir yeri olan feminizmin ve feminist hukuk teorisi farkındalıklarının, feminist hukuka bakış açılarının ve feminist hukukun gerçekleşebilmesi için önerilerinin deneyimlerinden faydalanarak ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Araştırma sonucunda da katılımcıların feminizm algılarının yüksek olduğu, feminizm tanımlarının literatürdeki tanımlarla uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılar, kavramsal çerçevede de üzerinde durulduğu gibi feminizmi sadece kadın erkek eşitliği olarak değil, bu eşitliğin sağlanması için mücadele içeren bir kavram olarak tanımlamışlardır. Katılımcıların, toplumdaki feminizm algısına yönelik önyargıların da farkında olduğu söylenebilir. Feminizmin, feminist hareket olmadan tam ve bütün olmayacağı kuramsal çerçevede açıklanmakla birlikte katılımcılar da kadın hakları alanında örgütlü mücadelenin önemini ve vazgeçilmemesi gereken bir konu olduğunu dile getirmişlerdir. Katılımcıların bu noktadaki görüşlerinin de kuramsal çerçeve ile uyumlu olduğu söylenebilir. Çalışmada ayrıca feminist harekete bölünmüşlüğü, kısıtlılığı ve yavaş gelişimi konusunda eleştiriler getirilmiştir. Ancak, kadın haklarını savunan avukatlar açısından örgütlü mücadeleden vazgeçilmesinin söz konusu olamayacağı ortaya çıkmıştır.

Katılımcı avukatların feminizm algısı yüksek olsa da kendilerine feminist hukuk teorisi hakkındaki tanım ve görüşleri sorulduğunda bir katılımcının feminist hukuk terimini hiç duymadığı, diğer katılımcıların ise bu kavram üzerine o güne

değin düşünmedikleri anlaşılmıştır. Kadın hakları alanında faaliyet gösteren katılımcı avukatların feminist hukuk tanımı yapmakta zorlandıkları görülmüştür. Ancak sonrasında feminist hukukun gerçekleşebilmesi için önerileri sorulduğunda katılımcıların aslında hukuk ve toplumsal cinsiyet ilişkisinin farkında oldukları, feminist hukuka ait sorunların tespiti ve çözüm önerileri konusunda yorum yaptıkları, bu anlamda aslında feminist hukukun ana öğelerinin farkında oldukları ancak feminist hukukun tanımı yapılması istendiğinde tam bir tanım ortaya koyamadıkları anlaşılmıştır. Katılımcı avukatların özellikle kanunlarda ve yasa yapma sürecinde yapılacak değişikliklerle feminist hukukun mümkün olacağını düşündükleri söylenebilir.

Katılımcıların cevaplarından, kadın veya erkek olmaları fark etmeksizin eril bakış açısına sahip kanun uygulayıcılarının ataerkil bakış açılarına yargılamalara yansıdığı ve kararlarını etkilediği sonucuna ulaşmak mümkündür.

Feminizmin kadın erkek eşitliğinin sağlanması amacının feminist hukukta yansıması olan hukukta kadın erkek eşitliğinin sağlanmasına ilişkin katılımcı görüşleri de araştırılmıştır. Bu bölümde özellikle yasalarda kadın-erkek eşitliği varmış gibi görünse de uygulamada böyle bir eşitlikten söz edilmesinin mümkün olmadığı ortaya çıkmıştır. Kadınlar açısından fiili bir eşitlikten bahsedilebilmesi için öncelikle kadın ve erkek arasında eşit şartların sağlanması gerekliliği tarafsız görünen yasaların bu haliyle adaleti sağlamayacağı, eşit olanın adil de olduğu anlamını taşımayacağı ortaya konmuştur. Örneğin; seçme ve seçilme hakkının Anayasa'da tüm vatandaşlar açısından eşit şekilde düzenlenmiş olması kadınların siyasete eşit katılımını sağlamamaktır. Kadınlar açısından geçici özel önlemler alınarak (katılımcıların deyimiyle pozitif ayrımcılık) gerçek bir eşitlik sağlanana kadar kadınlar desteklenmelidir. Yine yasal düzenlemelerde kadınların farklılıkları, deneyimleri ve ihtiyaçları gözetilmelidir. Ataerkil toplum yapısının etkisi ve izleri yargı faaliyetlerinden silinmelidir. Aksi takdirde gerçek bir fiili eşitlikten ve adaletten bahsedilmesi mümkün değildir.

Feminist hukuk tahayyülünün gerçekleşebilmesi için ortaya çıkan önerilerin başında toplumsal cinsiyet eşitliği derslerinin anaokullarından başlayarak tüm eğitim müfredatına eklenmesi gelmektedir. Hukuk mekanizmalarındaki eril bakış açısının yok edilmesi de bu yönde oluşturulacak bir farkındalık hareketi ile mümkün olabilir.

Hukuk fakültelerinde feminist hukuk, kadın hakları ve benzeri konuların/derslerin okutulması da bu anlamda hukukçularda farkındalığın artması için yerinde olacaktır.

Her anlamda ve her alanda eşitliğin sağlanabilmesi kapsamlı bütüncül politikaların uygulanması ile mümkün olabilir. Bunun için tüm kurumlar üzerine düşeni yapmalıdır. Hukuk kurumları açısından yapılması gereken hayatın her alanında gerçek-fiili bir eşitliğin sağlanması için önyargılardan, ataerkil bakış açılarından arınmış yasa yapma süreçleri ile başlayacaktır. Eşit katılımı yürütülecek yasa yapma süreçleri ile kadınlar da deneyimleri ve düşünceleri ile sürece dahil edilmeli, her konuda olduğu gibi özellikle kadınları ilgilendiren konularda söz sahibi olmalıdır. Yine yasaları uygulayacak kişiler söylem ve eylemlerinde ayrımcılıktan uzak, insan haklarına saygılı, ideolojilerden uzak kişiler arasından liyakat gözetilerek seçilmelidir. Meslek içi eğitimlerle halihazırda görevde olan tüm kamu görevlilerine toplumsal cinsiyet eşitliği, şiddet ve ayrımcılıkla mücadele gibi alanlarda bilinç yükseltme çalışmaları yapılmalıdır. Kadınları koruyan ve ayrımcılığı yasaklayan uluslararası sözleşmeler iç hukukta uygulanmalıdır. Tüm kamu kurumlarının, meslek örgütlerinin, özel sektörde yer alan kurum ve kuruluşların cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik bir politika belgesi olmalı ve etkin şekilde uygulanmalıdır. Bu sayede kadınlara yönelik bir hak ihlali olduğunda bunun kurum nezdinde de kabul görmeyeceği ortaya konulmuş olacaktır. İş sözleşmelerine veya toplu iş sözleşmelerine kadına yönelik şiddeti önlemeye ilişkin ve aksi halde uygulanacak müeyyideleri içeren maddelerin eklenmesi buna örnek olarak verilebilir. Kanunların özellikle ceza kanunundaki indirimle ilişkin hükümlerin uygulanmasında araştırma ve etkili soruşturma yükümlülüklerinin yerine getirilmesi, eril bakış açısı ile bu yönde hükümlerin verilmemesi için gerekli önlemlerin alınması, katılımcıların çokça dile getirdiği bir sorun ve öneri olmuştur.

Uzun yıllar sürececek gibi görünse de feminist hareketin özellikle bu alanda çalışan, kadın haklarını savunan avukatların vazgeçmeden sürdüreceği örgütlü feminist mücadele ile feminist hukuk tahayyülünün gerçekleşmesi mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Arat, N. (2006). Feminist Hukuk. *Kadın Araştırmaları Dergisi* , 53-65.

Arıkan, E. (2019). Feminist Düşünce ve Feminist Hukuk İçin Radikal Bir Kılavuz: Catharine A. Mackinnon. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 661-684.

Ataman, M. (2009). Feminizm: Geleneksel Uluslararası İlişkiler Teorilerine Alternatif Yaklaşımlar Demeti. *Alternatif Politika* , 1-41.

Cain, P. A. (1988). Feminist Jurisprudence: Grounding The Theories. *Berkeley Women's Law Journal* , 191-214.

Cesur, F. (2017). *Feminist Teoriler Ve Türkiye'deki İzdüşümleri*.(Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çakır, S. (2007). Feminizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi. D. B. Örs İçinde, 19. *Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* (S. 412-475). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Demir, N. H. (2016, Aralık). *Feminist Perspektiften Düşünce Tarihinin Köşe Taşları Ve İdeal Bir Hukuk Anlayışı*.(Yayınlanmış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Doğan, C. (2008). Yeni Sosyal Hareketler Ekseninde Feminizm'e Bakış. *Sosyoloji Notları* , 29-35.

Donovan, J. (2014). *Feminist Teori*. İletişim Yayınları.

Eşelioğlu, R. (2015). *Üreme İle İlgili Problemlerin Uluslararası Metinler Ve Türk Hukuku Karşılaştırılarak Feminist Teori Bakımından İncelenmesi* . (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gökhan, İ. (2010). *Türkiye'deki Feminist Akımların, Modernite Ve Postmodernite İlişkilerine Eleştirel Bir Bakış*.(Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) . İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gültekin, M. (2020). Feminizmin Queer Sınavı: Kadın Yoksa Feminizm Var Mı? *Tezkire*, 159-176

Heper, A. (2014). Feminizm Ve Hukuk. *Hukuk Kuramı Dergisi* , 11-27.

Hooks, B. (2004). *Feminizm Herkes İçindir*. Bgst Yayınları.

İlter, N. (2014). *Toplumsal Cinsiyet Gerilimleri Üzerinden Feminizmi Tartışmak*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) . Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İnce, F. (2018). *68 Kuşağı İkinci Dalga Feminizm ve Cinsel Devrim Üzerine Mukayeseli Bir Değerlendirme*. Tarih Ekonomi ve Siyaset Araştırmaları Derneği. TESAD.

<https://www.tesadernegi.org/68-kusagi-ikinci-dalga-feminizm-ve-cinsel-devrim-uzerine-mukayeseli-bir-degerlendirme.html> (21.01.2022)

Kara, Z. (2010). *Küresel Cinsiyet Yapılanmasından Postmodern Feminizme*. İnönü Üniversitesi.

<http://abakus.inonu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11616/12176/zulkufkara.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (21.01.2022)

Keser, D. (2020). *Bir Uluslararası İlişkiler Teorisi Olarak Feminizm ve Eleştirisi*.(Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kolay, H. (2015). Kadın Hareketinin Süreçleri, Talepleri Ve Kazanımları. *Elektrik Mühendisleri Odası Dergisi* , 5-11.

Michel, A. (1993). *Feminizm*. İletişim Yayınları.

Onat, M. (2020). *Liberal Feminizm*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) . Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özdemir, H., & Aydemir, D. (2019). Dördüncü Dalga Feminizm Üzerine. *Social Sciences Studies* , 1706-1711.

Saliya, D. A. (2013). *Judith Butler ve Post-Modern Feminizm*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Scales, A. (2019). *Hukuki Feminizm: Aktivizm, Savunma ve Hukuk Kuramı*. Dost Kitabevi.

Sosyal Hizmet Kuramları. İstanbul Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi. https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/21_22_Guz/sosyal_hizmet_kuramlari/14/index.html . (25.12.2021)

Şafak, A. A. (2014). *Feminist Bir Bakışla Türk Aile Hukukunda Kadın Bedeni*. On İki Levha Yayıncılık.

Şahin, F. S. (2006). *Feminist Hukuk Teorisinde Metodoloji*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) . Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şerbetçi, D. (2013). *Postkolonyal Feminizm Bağlamında “Küresel Kız Kardeşlik” Kavramının İncelenmesi: Hindistan Örneği*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) . Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Taş, S. (2018). Kadın Çevirmenlerin Çeviri Grupları Ve Kolektif Çeviri Çalışmaları Aracılığıyla Türkçede Feminist Kadın Yazarlar Ve Eserleri. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* , 108-124.

Tekin, E. (2007). *1980 Sonrası Türkiye’de Feminizmin Görünümü*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) . Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Türk Dil Kurumu. (2022). Güncel Türkçe Sözlük: <https://sozluk.gov.tr/> (21.01.2022)



EKLER

EK 1: Etik Kurul Kararı

Çok İvedi



T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Hukuk Müşavirliği

Sayı : E-87347630-640.99-33883
Konu : Etik Kurul İzni Hk.

25/03/2021

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 08.02.2021 tarih ve E-57485104-300.99-13865 sayılı yazınız.

İlgide kayıtlı yazınıza istinaden Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulunun 15.03.2021 tarihli toplantısında alınan 12 sayılı kararda Enstitünüz Kadın Çalışmaları Yüksek Lisans Programı öğrencisi Gülce MUTOĞLU KILAVUZ'un "Kadın Haklarını Savunan avukatların Feminist Hukuk Teorisine Bakış Açıları ve Deneyimleri Üzerine Niteliksel Bir Alan Araştırması" adlı tez çalışmasında için uygulayacağı mülakat sorularının etik açıdan uygun olduğuna karar verilmiştir.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof.Dr. Nükhet HOTAR
Rektör

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Evrakınza <http://dogrulama.deu.edu.tr> linkinden 6A4FF79FCA kodu ile doğrulayabilirsiniz.

Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörlüğü
Adres: Cumhuriyet Bulvarı No:144 35210 Alsancak / İZMİR
Tel: 0(232) 412 1212 Elektronik Ağ: www.deu.edu.tr
Kep Adresi: dokuzeyuluniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi İçin İrtibat:
Merve ÇÜRÜK
Dahili:
E-Posta: merve.curuk@deu.edu.tr



KATILIMCI GÖRÜŞME FORMU

Demografik Bilgiler

- Katılımcının yaşı:
- Katılımcının memleketi:
- Katılımcının medeni hali:
- Mezun olduğu hukuk fakültesi:
- Bağlı olduğu baro:
- Kaç yıldır avukatlık yapıyorsunuz?

Avukatlık Mesleğine İlişkin Deneyimler

- Mezun olduğunuz fakültede toplumsal cinsiyet eşitliği ve/veya feminizm ile ilgili ders aldınız mı?
- Ağırlıklı olarak hangi alanda avukatlık mesleğini icra ediyorsunuz, cinsiyetiniz bu alanın seçiminde etkili oldu mu?
- Mesleğinizi icra ettiğiniz ilin kadın hakları alanındaki çalışmalarınıza etkisi oluyor mu?
- Yaşadığınız ili kadın hakları açısından değerlendirir misiniz?
- Kadın hakları alanında mücadele yürüten sivil toplum kuruluşu, komisyon vs. üyeliğiniz var mı? Bu konuda örgütlü mücadele hakkında ne düşünüyorsunuz?
- Adalet ve eşitlik kavramları hakkında ne düşünüyorsunuz?
- Hukukta kadın-erkek eşitliği hakkında ne düşünüyorsunuz?
- Mesleğinizi yaparken cinsiyet temelli ayrımcılığa maruz kalıyor musunuz?
- Kadın ve erkek avukatlar arasında eşit işe eşit ücret alınabildiğini düşünüyor musunuz? (Farklılık olduğunu düşünüyorsanız altında yatan sebepler nelerdir?)

- Hakim ve savcıların çoğunluğunun erkek olması hakkında ne düşünüyorsunuz?

- Kadın avukat olmanın sağladığı kolaylık ve/veya zorluklar nelerdir?

- Kadın hakları alanındaki çalışmalarınız nelerdir? Alanda çalışırken yaşadığınız deneyimler, karşılaştığınız zorluklar nelerdir?

Feminizm ve Feminist Hukuk Hakkındaki Düşünceler

- Yargılamalarda cinsiyet temelli ayrımcılık yapıldığını düşünüyor musunuz?

- Hukuk alanında daha fazla kadının görev yapması yargı faaliyetlerine (yasa yapma, uygulama vb.) nasıl etkide bulunur?

- Feminizm hakkında ne düşünüyorsunuz? Feminizmin tanımını yapabilir misiniz?

- Türkiye'deki feminist hareket hakkında ne düşünüyorsunuz? Feminist hareketin hukuka yansımaları sizce nelerdir?

- Feminist hukuk hakkındaki düşünceleriniz nelerdir? Türkiye'de feminist hukuk ile ilgili gelişmeler sizce nelerdir?

- Ülkemizde kadına yönelik şiddet, kadın cinayetleri, İstanbul Sözleşmesi uygulama sorunları ve sözleşmenin feshi tartışmaları hakkında ne düşünüyorsunuz?

- Feminist hukukun gerçekleşmesi için önerileriniz nelerdir? (Hukukçular, yasa koyucu, siyasi iktidar vd. özneler açısından)

EK 3: Katılımcı Onam Formu

KATILIMCI ONAM FORMU

Sayın Katılımcı, yapacağımız görüşme Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden alınan Etik Kurul İzni ile gerçekleştirilecektir. Prof. Dr. Akça TOPRAK ERGÖNEN danışmanlığında, araştırmacı Gülce MUTOĞLU KILAVUZ tarafından Yüksek Lisans Tez çalışması olarak yürütülen bu çalışmada “Kadın Haklarını Savunan Avukatların Feminist Hukuk Teorisine Bakış Açıları Ve Deneyimleri Üzerine Niteliksel Bir Alan Araştırması” başlığı altında kadın haklarını savunan avukatların feminist hukuk teorisi hakkındaki farkındalıkları, mesleki deneyimleri, görüş ve önerileri analiz edilecek olup bu amaçla sorular yöneltilecektir.

Çalışmamıza kadın hakları alanında çalışmaları sebebiyle seçilen katılımcılarımıza ait tüm bilgiler ve vermiş oldukları cevaplar sadece söz konusu Yüksek Lisans Tez çalışmasında kullanılacak olup, hiçbir kurum ve kuruluş ile paylaşılmayacaktır. Ayrıca katılım gönüllülük esasına dayalı olup, katılımcıların kendilerini rahat hissetmeleri için kimlik bilgisi içeren herhangi bir soru sorulmayacağı gibi, katılımcı dilediği takdirde görüşmenin herhangi bir anında görüşmeyi sonlandırabilir ya da görüşme sonlandıktan sonra görüşmenin çalışmada kullanılmasından vazgeçme hakkını kullanabilir.

Kadın hakları alanındaki değerli mücadeleniz ve deneyimlerinizin feminist hukuk teorisi bağlamında yansıtılmaya gayret edileceği bu çalışmada tüm sorulara içtenlikle ve sizi en iyi yansıtacak şekilde cevap vermeniz, çalışma sonucunda ortaya çıkacak veri analizi açısından büyük önem taşıdığını hatırlatmak isteriz. Bu çalışmayla ilgili daha fazla bilgi almak isterseniz adresinden tarafımla iletişime geçebilirsiniz. Değerli zamanınızdan ayırarak çalışmamıza yapmış olduğunuz katkı ve destek için teşekkür ederiz.